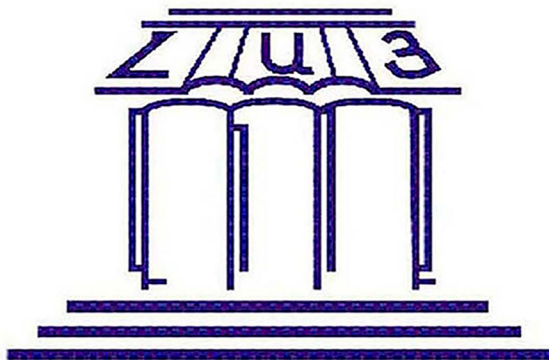

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

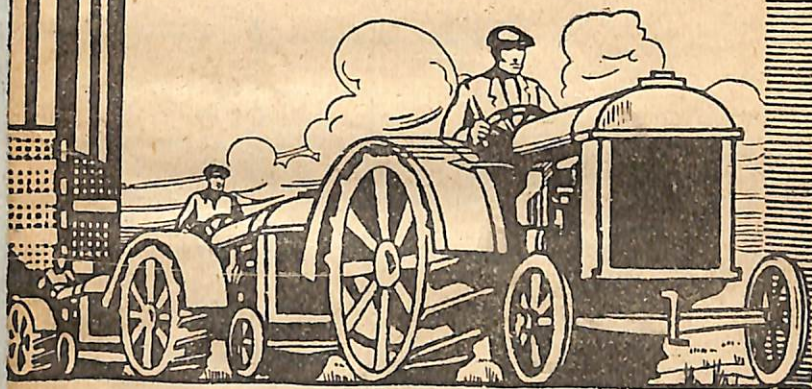
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

C31-K
1067
680

ՊԱՇՏՊԱՆԵՆԲ ԲԵՐԲԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ИСТОРИИ
Академии Наук
СССР

ՍՍՏՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ, ՇՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԱՅԻՄ Ի

1931

632
Պ-21

1-12
1083

632
7-21

04 AUG 2010

ՊԱՇՏՊԱՆԵՆՔ ԲԵՐՔԸ

Փոխադրեց Ա. ԱԹԱՆԱՍՅԱՆ

14 ճկարճհրոլ

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴԻՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ 1931

17 JUL 2013

17767

58873-67

Главлит А—77163 Заказ № 2790 Тираж 7000 экз.

Книжная ф-ка Центриздата Народов СССР, Москва,
Шлюзовая набережная, 10.

ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆՆԵՆՔ ՄԵՐ ԲԵՐՔԸ

Միութենական Կենտգործկոմը, ինչպես հայտնի յե, յերկու տարի առաջ մի շատ կարևոր վորոշում հանեց. համաձայն այդ վորոշման մենք առաջիկա հինգ տարիներում, այն է սկսած 1928—29 թվից մինչև 1932—33 թվը պետք է ամեն միջոց ձեռք առնենք այս հինգ տարվա վերջին մեր բերքը 30—35 տոկոսով ավելացնելու:

Վորոշք են բերքն ավելացնելու այդ միջոցները. նախ հողի լավ մշակությունը՝ կատարելագործված մեքենաներով ու գործիքներով, լավորակ սերմացուի գործածությունը, հետո հողի պարարտացումը գոմաղբով և քիմիական պարարտանյութերով և, վերջապես, բերքի փաստուկների դեմ մղած մեր պայքարը:

Այս վերջինի՝ բերքը փաստող, նրան ուտող, նրան պահպանող առարկաների և հանգամանքների մասին մեզնում շատ քիչ է գրվել, քիչ է բացատրվել—դրա համար ել բերքի փաստուկների դեմ մղվող կռիվը ընդհանրապես գնում է շատ թույլ—վորով և մենք ամեն տարի ունենում ենք միլիոնավոր ռուբլիների հասնող փաստեր և միլիոնավոր փթերով բերքի կորուստ:

Պարզ է, վոր այդ ուղղությամբ մեր հանցավոր անփութությունը գրկելու յե մեզ բերքի այն ավելցուկից, վորը մենք կունենանք, յեթե չաղրություն դար-

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԽ

ձնենք վնասատուների դեմ մղվող պայքարի աջող իրա-
զործման վրա:

Ի՞նչ վնասատուներ են դրանք, ո՞ւր են դրանք ապ-
րում, բազմանում, և ի՞նչպես պիտի մենք պայքարենք
դրանց դեմ—ահա այս խնդրին ե վերաբերելու ներկա
գրքույկը, վորը պետք ե կարգա ամեն մի գյուղացի, ամեն
մի կոլխոզնիկ և, ծանոթանալով վնասատուների դեմ կռվելու
միջոցների ու յեղանակների հետ, այդ պայքարը տանի
գիտակցորեն:

Գիտական մանրամասն ուսումնասիրությունները ցույց
են տալիս, վոր մեր դաշտերում, հողի մեջ, բույսերի վրա,
հենց բերք տվող կուլտուրաների վրա ապրում են բազ-
մաթիվ միջատներ: Միայն վնասատու բզեզների, ճանճերի
ե թիթեռների թիվը հասնում ե 300 տեսակների: Բացի
դրանից մեր բերքին ահագին վնաս են հասցնում դաշտա-
յին առնետները, մկները և այլ կրծողներ:

Այստեղ մենք կծանոթանանք այն վնասատուների հետ,
վորոնք ամենից ավելի վտանգավոր են և վորոնց դեմ պետք
ե կռվել առաջին հերթին:

Հենց այդ վնասատուներն են, վոր ամեն տարի խոռում
են մեր բերքի զգալի մասը և մեր գյուղացուն տարեկան
մի քանի միլիոն ուղբու վնաս են հասցնում: Տարիներ
են լինում, յերբ դրանք այս կամ այն շրջանում գլխո-
վին ուտում են մեր բերքը և մեր գյուղացուն թողնում
են, ինչպես ասում են, ձեռքերը ծոցին—շվարած ու սովի
առաջը կանգնած:

Վորոնք են այդ վնասատուները: Ծանոթանանք:

1. ԱՌՆԵՏՆԵՐ

Դաշտային մեր չոր շրջաններում շատերը ծանոթ են
առնետի հետ, վորի նկարը (նկար 1) այստեղ տալիս ենք:

Առնետը դաշտում
բուսած ամեն տեսակ
բույսերին և դրանց
թվում մեր հացաբույ-
սերին վնասող ամենից
վտանգավոր թշնամին
ե: Նա այնքան ազահ ե
և շատակեր, վոր նրանց
հարյուրը մի ամսվա ըն-
թացքում կարող ե լավել
մի հեկտար հասկակալած
ցորեն: Հաշվում են, վոր

Նկար 1. Առնետն ու նրա բները:

մի տարվա մեջ առնետն ուտում ե 16 կիլոգրամից վոչ պա-
կաս կեր—դրա թվում, իհարկե կա մեծ քանակությամբ
հացահատիկ: Պարզ ե, ուրեմն, վոր այն բոլոր շրջաննե-
րում, ուր մեծ թվով առնետներ կան, նրանք ուտում են
բերքի $\frac{1}{10}$ մասից վոչ պակաս:

Առնետներն ապրում են իրենց բներում, վոր նրանք
փորում են խամ և ընդհանրապես պինդ հողերի, կամ թե
հերկերի մեջ, ձորակների գլուխներում և այլն: Առնետը
բուն շինելու համար սովորաբար ընտրում ե չոր, ջրերից
ու հեղեղներից ապահով տեղեր: Վարելահողերից և ընդ-
հանրապես փափուկ ու փուխր հողերից նա խույս ե տալիս
և դրանցում նս իր համար մշտական բուն չի փորում,
այլ միայն ժամանակավոր բուն: Դրա համար ել վարած
հողերում առնետների բներ քիչ են լինում, քան խամ

հողերում: Վարած հողերի մոտերքում ևս նրանց բներ քիչ ենք գտնում, այլ դրանք լինում են մեծ մասամբ վարած հողերից հեռու:

Առնետները շատ յերկշոտ են, դրա համար ել նրանք բնակվում են ավելի խուլ տեղերում, հեռու մարդկանցից ու աղմուկից:

Բուն նրանք շինում են գանազան յեղանակներով: Յերբեմն նա գնում ե ուղղահայաց—դեպի հողի խորքը—մոտավորապես մի մետր խոր, և հետո միայն ծովում ե դեպի մի կողմ: Յերբեմն բունը ցած ե գնում թեք և մի մետրից հետո միանգամից գնում ե ուղղակի խորքը: Լինում են բներ, վորոնք ունենում են վոչ թե մեկ, այլ յերկու յելքի տեղեր. կան նաև հողի մեջ ճյուղավորված բներ, կողքերի անցքերով (տես նկան 1.): Այդպես են փորում առնետներն իրենց մշտական բները, այսինքն այն բներն, ուր նրանք մշտապես ապրում են, բազմանում են և ձմեռում: Այդ տեսակ բների մեջ կան լայնացած տեղեր—վորը նրանց իսկական բունն ե: Առնետների ժամանակավոր բներն ավելի պարզ կազմ ունեն. նրանք խոր չեն լինում—ընդամենը մոտ կես մետր, և թեքությամբ գնում են դեպի խոր և նրանցում լայնացած բնատեղեր գրեթե չեն լինում: Այսպիսի բներում առնետը չի ապրում, այլ միայն պահվում ե: Առնետների դեմ պայքարելիս անհրաժեշտ ե իմանալ թե ինչպես են շինված նրանց բները. հակառակ դեպքում նրանք հեշտությամբ կարող են, փախչելով ազատվել:

Առնետը ձմեռը անց ե կացնում քնի մեջ, թագնվելով իր մշտական բնում: Այս հանգամանքը պետք ե աչքի առաջ ունենալ, յերբ ուղում ենք վորոշել, թե մի դաշտում ինչքան առնետներ կան: Յերբ առնետներն մրափի

մեջ են ընկած—այդ դեպքում նրանց ժամանակավոր բուր բները դատարկ են լինում:

Եգ առնետը տարեկան մի անգամ ե ծնում—և այն ել գարնանը՝ ապրիլի վեջերին կամ մայիսի առաջին կեսին. հազիվ ե լինում, վոր նա ավելի ուշ ծնի:

Առնետը բերում ե մեծ մասամբ 6—8 ճուտ (լինում են և 3—11 ճուտ): Մի ամսաչափ առնետի ճուտերն ապրում են իրենց մոր հետ, հետո նրանք հեռանում են իրենց մորից և ամեն մի նորատի առնետը շինում ե իր համար բուն: Առնետները միասին ապրելու սովորություն չունեն, այլ յուրաքանչյուրն ունենում ե իր սեփական բունը: Դեպքեր են յեղել, յերբ մի հեկտար տարածության մեջ գտնվել են առնետի մոտ 3000 բներ:

Առնետները ամառը կերակրվում են նախ դաշտում նոր բուսած ցանքսը կրծելով, իսկ հետո՝ նրա հատիկները: Նրանք առանձնապես մեծ փսաս են հասցնում արտերին. յերբ դեռ ևս հացը կանաչ ե և նոր-նոր ե սկսում ցողունավորվել: Վնասը մեծ ե լինում մանավանդ չոր, յերաշտ տարիներին, յերբ դաշտում կանաչ խոտը չորանում ե: Այն ինչ անձրևոտ և խոնավ տարիներում, յերբ դաշտում կանաչ խոտ շատ ե լինում, առնետների տված փսասը համեմատաբար քիչ ե լինում:

Մենք տեսանք, թե վորպիսի վտանգավոր փսասատու յե առնետը, ուստի նրան վոչնչացնելը, նրա դեմ կռվելը դառնում ե անհրաժեշտ: Յեթե գյուղացուն դժվար ե առնետներին վոչնչացնել հեռու գտնվող դաշտերում, սակայն նա կարող ե նրանց դեմ կռվել գյուղին մոտ ընկած արտերում. սա արդեն նրա ուղղակի պարտականությունն ե: Դժբախտաբար, սրա վրա քիչ ուշադրություն ե դարձնում մեր գյուղացին և դրա պատճառով ել նա ահագին փսասներ ե կրում առնետներից:

Ամեն մի առնետ տարվա մեջ կուտի ամենաքիչը 50 կոպ. հացաբույս և հատիկ: Հենց դա ինքնին բավական է, վոր ստիպի մեր գյուղացուն կռվել առնետի դեմ, վոչնչացնելով նրան:

Ինչպես կռվել առնետների դեմ:

Ամենից հեշտը կլիներ, իհարկե, նրանց վոչնչացնել հենց իրենց բներում: Այս բանը հնարավոր է, յեթե արտի մոտերքում շատ ջուր կա և կամ յերբ ջուրը մոտ է գլտնվում: Բայց փորձված է, վոր ջրով նրանց խեղդելը շատ ժամանակ է խլում: Առնետներին բռնելը դժվարանում է նաև նրանով, վոր ինչպես ասեցինք, շատ անգամ առնետների բռնն ունենում է յերկու յեղք, և նրանցից մեկից նա հեշտությամբ փախչում է: Կարելի յե առնետներին բռնել նաև հատուկ թակարդներով: Բայց այս յեղանակն էլ հուսալի չէ. նախ վոր շատերը նրանցից փախչում են և հետո դա մեծ ժամանակ է խլում: Ուստի առնետներին վոչնչացնելու ամենից լավ յեղանակը — նրանց բները ծծմբա-ածխածնով թունավորելն է: Ծծմբաածխածինը — թունավոր, նեխած հոտ ունեցող մի հեղուկ է: Նա հետշ գոլորշիանում է, և նրա գոլորշին թունավորում է բոլոր կենդանիներին և նույնիսկ մարդկանց: Նա հեշտ վառվում է և հեշտ էլ պայթում: Այս անհրաժեշտ է գիտենալ, յերբ մենք գործ ունենք ծծմբաածխածնի հետ: Ուստի ծծմբա-ածխածնի մոտերքում չպետք է վոչ ծխել և վոչ էլ կրակ անել: Զի կարելի նաև նրան ամանից աման ածել փակ շենքերում, աշխատելու յե նույնպես չշնչել նրա գոլորշին: Ծծմբա-ածխածինը կարելի յե ձեռք բերել կոպեքա-տիջների միջոցով, իսկ ամենից լավ — «Վնասատուների դեմ պայքարող ընկերության» միջոցով, վորը գտնվում է Հող-ժողովմատներին կից, ուր և պետք է դիմել:

Առնետների բները թունավորում են այսպես: Թու-նավորման աշխատանքները սկսելուց մի որ առաջ պետք է վոտներով տրորել առնետների բոլոր բները: Դրա նպա-տակն այն է, վորպեսզի իմանանք՝ թե վոր բներում առնետ-ներ կան և ուր նրանք չկան — դատարկ են: Այն բները, վորոնց մեջ առնետներն ապրում են, այդ որվա մեջ նո-րից նրանք անցքեր են բացում բնից դուրս գալու և մտնելու համար, իսկ ուր նրանք չեն յերևում — այդ պիսի բները բնականաբար, մնում են տրորված՝ առանց նոր բացած անցքերի: Ծծմբա-ածխածինը բռնն են մտցնում կանեփի հյուսվածքով — վորը կոչվում է պակլի: Սրանից շինում են գնդակները, դրանք թաթախելով այդ հե-ղուկի մեջ: Գնդակները կաղինի մեծությամբ են լինում, ըստ վորում շշի մեջ լցնում են այդ հեղուկը և նրա մեջ գցում են պակլիից շինած գնդակները, վորոնք և, թաթախ-վելով թունավոր հեղուկի մեջ, դառնում են գործադրելի: Լավ է թունավորելուց մի որ առաջ պատրաստել այդ գնդակները և նրանց գործադրել հաջորդ որը:

Առնետների բները թունավորելու համար յերկու մարդ է պետք: Մեկը տանում է ծծմբաածխածնով լի շիշը, վորի մեջ գնդակներ կան և յերկաթալարից շինած մի կեռ, իսկ յերկրորդը տանում է ծղնոտով լի պարկը և մի բահ: Հենց վոր գտնում են առնետով բնակեցված բռն, բացում են շիշը մատով փակելով բերանը, վորպեսզի ծծմբաածխա-ծինը չգոլորշիանա, հետո յերկաթալարի կեսով հանում են շշի միջից գնդակը և յերկաթալարը, ծայրին խրած գնդակը մտցնում են առնետի բնի մեջ վորքան կարելի յե խորը. այժմ կեռը թափահարում են և գնդակը մնում է բնի մեջ: Դրանից հետո մյուս մարդը արագորեն բնի մեջ է խցկում մի բուռը ծղնոտ, նրա վրա հող է տալիս և վոտքերով

հիմնովին տրորում ե բունը: Ծղնոտը հարկավոր ե նրա համար, վորպեսզի թափած և տրորած հողը հտրորի թունավորած գնդակը և նրա ազդեցությունը չկորչի: Բացի դա, ծղնոտն այն ոգուտն ել ունի, վոր նա թույլ չի տալիս, վոր տրորած հողի միջից առնետը դուրս գա, փախչի: Ծծմբաածխածնային գոլորշիները շմեցնում են առնետին և նա 20—30 րոպեյից հետո սատկում ե իր բնի մեջ: Յերկու փորձված բանվոր մի որում կարող են թունավորել 500—800 առնետի բուն:

Ավելորդ չի այստեղ բերել Ումանի շրջանի գյուղացիներից մեկի թղթակցությունը «Գյուղացիական լրագրի» մեջ, թե ինչպես նրանք սկսեցին առնետների դեմ պայքարի գործը:

«Այս տարի, գրում ե գյուղաթղթակիցը, մեր դաշտերում մեծ թվով առնետներ յերևացին, միջին հաշվով ամեն մի հեկտարի վրա մոտ 100 զույգ առնետներ կային: Առնետների դեմ կռվելու համար մեզ մոտ յեկավ հողբաժնի հրահանգիչը: Սկզբում գյուղացիները հավատ չընծայեցին հրահանգիչին, ուստի և չեյին ուզում նրան ոգնել:—«Միևնույն ե դրանից բան չի դուրս գա»—ասում եյին նրանք:—Ձուր տեղը ժամանակ պիտի կորցնենք և առնետներն առաջվան պես ուտելու յեն մեր արտերը:

Հրահանգիչին մի կերպ աջողվեց պայքարի առաջին որում համոզել գյուղացիներից մի քանիսին, վոր գնան իրեն հետ դաշտը տեսնելու, թե ինչպես պետք ե ինքը թունավորի առնետներին: Հրահանգիչը այդ միջոցը փորձում եր. նա բռնեց մի առնետ, թույլ տվեց, վոր սա մտնի իր բունը և թունավոր գնդակը նրա բնի մեջ մտցնելուց հետո—բնի հողը տրորեց: Տաս րոպե անց, յերբ բունը բացեց, ներկա յեղողները տեսան, վոր առնետը արդեն սատկել եր»:

«Այս փորձը, շարունակում ե գյուղթղթակիցը, բավական յեղավ, վորպեսզի գյուղացիները համոզվեն, թե ինչ ուժեղ դեղ ե ծծմբաածխածինը առնետներին վոչնչացնելու գործում: Դրանից հետո բոլոր գյուղացիները դաշտ դուրս յեկան առնետների դեմ կռվելու: Յերկու շաբթում հազար հինգ հարյուր հեկտար դաշտում նրանք թունավորեցին 15 հազար առնետի բներ: Յերբ սկսեցին գննել—դուրս յեկավ, վոր հարյուրից միայն վեցն են ազատվել, մյուսները բոլորն ել սատկոտել եյին»:

Այս թղթակցությունից պարզ ե, վոր առնետներին վոչնչացնելու համար ծծմբաածխածնային հեղուկը ամենաազդու միջոցներից մեկն ե:

Առնետներին պետք ե թունավորել որվա այն ժամերին, յերբ նրանք նստած են իրենց բներում: Դա լինում ե առավոտը շուտ՝ լուսաբացից մինչև ժամը 7-ը, իսկ ցերեկը՝ ժամը 1-ից մինչև ժամը 5-ը: Քամի, թուխպ և ցուրտ յեղանակներին առնետները մնում են իրենց բներում. այդ դեպքում նրանց կարելի յե վոչնչացնել ամբողջ որը: Լավ ե առնետների դեմ կռվը սկսել վաղ գարնանը, յերբ նրանք նոր են մաքրում ու բաց անում ձմեռը ամուր փակած իրենց բների անցքերն ու յելքը:

Առնետների դեմ կռվել պետք ե արտելներով, խումբ-խումբ: Արտելներն և ընկերություններն հեշտ կարող են դեղեր ստանալ և՛ հրահանգիչներ բերել տալ:

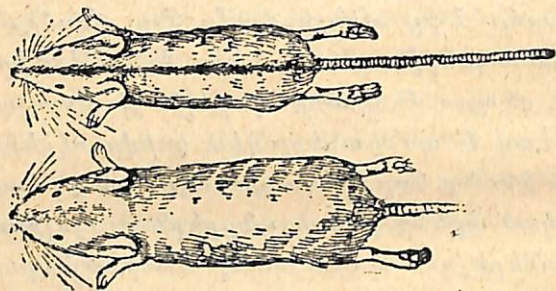
Բարեբախտաբար, առնետներն իրենց հերթին կենդանիների մեջ ունեն իրենց թշնամիները: Դրանք ազվեսներն են, աքիսները, թռչուններից՝ անգղները, ցիները, արծիվները և այլն: Սրանք մեծ քանակությամբ առնետներ ու դաշտային մկներ են վոչնչացնում: Այնպես վոր այդ կողմից նրանք գյուղացու ջարեկամներն են, մանա-

վանդ աքիսները, վորոնց չպետք է վոչնչացնել ու սպանել՝ նրանցից տառ-քսան կոպեկանոց մորթ ստանալու համար, քանի վոր ամեն մի աքիս այնքան առնետ է վոչնչացնում, վոր դրանով նա գյուղացուն ռուբլիների ոգուտ է տալիս:

2. ՄԿՆԵՐ

Առնետներից վոչ պակաս, յեթե չասենք ավելի մեծ, փխսներ են տալիս մեր դաշտերին և սրանցից ստացվող բերքին մկները:

Դաշտերում մենք հանդիպում ենք մկների մի քանի տեսակներ — այն է կարճապոչ մկներ, և յերկարապոչ մկներ: Կարճապոչ մկների մաշկը լինում է կամ մոխրագույն կամ մութ կարմրավուն. դրանք մկների ամենից փխասատու տեսակներն են և կոչվում են դաշտամկներ,

Նկար 2. Վերևը՝ դաշտային մուկ, Յաժում՝ հացի մուկ:

իսկ ռուսերեն՝ պոլյովկա (տես նկ. 2) Դաշտերին փխասող մկների մյուս տեսակը, ինչպես ասեցինք, յերկար պոչ ունի, նույնպես մուգ կարմրավուն է, իսկ մեջքին դնչից մինչև պոչը, սև շերտ է ունենում — վորոնցով և նա տարբերվում է դաշտամկներից — պոլյովկաներից: Սրանց մենք կանվանենք մկներ: Կա մկների և յերրորդ տեսակը.

սրանք այնքան կարճ պոչ ունեն, վոր գրեթե չի յերևում. սրանք կոչվում են չալիկներ — ռուսերեն պեստրուշկա:

Պատահում են տարիներ, յերբ դաշտային մկներն այնքան են շատանում, վոր բառիս բուն իմաստով նրանք դառնում են գյուղացու համար պատուհաս: Հիշածս բոլոր տեսակի մկները բազմանում են շատ արագ: Բավական է ասենք, վոր մի եգ մուկ մի տարվա մեջ յերեսուն ճուտ է հանում, և յեթե սրանք ձմեռը ապրում են անփխաս — այդ դեպքում հաջորդ տարվա մեջ նրանք հարյուրներ են դառնում:

Մկների բոլոր հիշած տեսակները ապրում են իրենց բներում, վոր շինում են հողի մեջ այնքան խորը, վոր գութանով վարելիս գութանի խոփը չի հասնում նրանց և բները փնում են գրեթե անփխաս:

Սովորաբար մկներն իրենց բունը շինում են չվարած, խոպան հողերում, արտերի միջնակների — սինորների մեջ, կամ խամ հողերում ու անպետք համարված հողակտորներում:

Հաշված է, վոր ամեն մի դաշտամուկ տարվա մեջ ուտում է մինչև յերեք կիլո հատիկ կամ 7—8 կիլո կանաչ խոտ: Պատահել են դեպքեր, յերբ մի հեկտար արտի մեջ գտնվել են 1000-ի չափ մկներ: Մի ամսվա մեջ նրանք կարող են ուտել 250 կիլո հաց — ցորեն, գարի, հաճար և այլն — վոր հավասար է 15 — 16 փթի: Ահա թե ինչքան կարող են պակասեցնել բերքը մկները իրենց տարածման սովորական պայմաններում. իսկ յեթե աչքի առաջ ունենանք, վոր լինում են տարիներ, յերբ մի հեկտարի վրա ապրում, խժուում ու վոչնչացնում են 5—7 հազար մկներ, պարզ կլինի, վոր նրանք յերկու-յերեք շաբթվա ընթացքում կուտեն մեր բոլոր բերքն առանց փացորդի: Յեվ

այսպես, պարզ է, թե դաշտային բոլոր տեսակի մկները վորքան վնասաբեր են մեր գյուղացուն: Հենց դրա համար էլ մկների դեմ պայքարը, նրան ոչնչացնելը պետք է դառնա ամեն մի գյուղացու և բոլոր գյուղացիության առաջին պարտականությունը: Պետք է լավ հիշել, վոր մկներին կոտորելու վրա ծախսած ամեն մի կոպեկը ուրբ-լիների ոգուտ է բերում տնտեսությանը:

Կռվի միջոցները: Մկներին վոչնչացնելու ամենից հեշտ, եժան և մասսայական միջոցը նրանց թունավորելն է: Վորպես թույն գործ են ածում մկան դեղը—իսկ ավելի լավ՝ մի խառնուրդ, վորը կոչվում է մկնադեղային-թթու-նատը: Սրան խառնում են տաք ջրի հետ և լուծում նրա մեջ: Մի քաշ նատրին խառնում են 30 մաս ջուր, այսինքն մի մսխալին 30 մսխալ կամ մի գրամին 30 գրամ ջուր: Յերբ դեղը տաք ջրի մեջ լուծվել է, այժմ լավ է ջրի մեջ գցել դեղի քաշի 2—3 չափով շաքար, դոշաբ կամ մեղր: Այս քաղցրությունը գրավում է մկներին և նրանք սիրով ուտում են այս թույնով թունավորած հացը կամ խմորը:

Յերբ դեղի լուծույթը պատրաստ կլինի, վերցնելու յեցորենի կամ գարու նոր թխած հաց, վորը պետք է մանրացնել և դարձնել կաղինի մեծության. այս գնդակը գցում են այն ամանի մեջ (դուլլ, տաշտ, բղուղ և այլն), ուր պատրաստված է թույնի լուծույթը: Այստեղ հացի կտորները մնում են հինգ բոպե, այսինքն այնքան, վորպեսզի նրանք իրենց մեջ ծծեն թույնի լուծույթը: Հետո հանում են ամանից թունավորված հացի կտորները, դնում են մաղի մեջ, վոր ավելորդ ջուրը ցամաքի: Այժմ արդեն դեղը պատրաստ է գործադրության համար: Պետք է միայն հացի այս կտորները մեկ-մեկ հատ դնել մկի բների մեջ

և դրանով գործը ավարտած համարել: Մի քանի հացից կարելի յե շինել մոտ 400 կտորներ—ուրեմն մոտ 400 մուկ դրանցով կարելի յե թունավորել:

Ճիշտ է, բոլոր բներում էլ մկներ չեն ապրում, պատահում են նաև դատարկ բներ, բայց իզուր ժամանակ չկորցնելու համար լավ է ամեն մի բնի մեջ, անկախ նրանից՝ կմն արդյոք նրանց մեջ մկներ թե վոչ—դնել մի մի հաա թունավորված հացի կտոր: Մի որում մի մարդը կարող է 3000 մկան բների մեջ թունավորած հացի կտորներ դնել: Լավ է հացի կտորը հնար յեղած չափով խորը դնել բնում—միայն թե առանց բունը տրորելու:

Իմանալու համար, թե թույնից վորքան մուկ են կոտորվել, խորհուրդ ենք տալիս նախապես ունենալ ստուգիչ բներ. այսինքն դաշտում ընտրելու յե մկների տաս բուն, թույնը դնում են դրանց մեջ և վոտքով տրորում: Յերկու-յերեք որից պետք է դնել այդ բները, յեթե նրանք փակ են—կնշանակի թույնը ներգործել է և մկները սատկել են, իսկ յեթե մկները տրորած հողի միջից անցը են բացել—կնշանակի թույնը չի ներգործել: Այժմ պետք է հաշվել, թե տաս ստուգիչ բներից քանիսն են անշարժ մնացել և քանիսը նորոգվել: Յեթե կենդանի մնացած մկների թիվը մեծ է—թունավորումը պետք է կրկնել:

Բացի մկնդեղային-նատրոնից գործադրվում են նաև ուրիշ թույններ—այն է ածխաթթվային բարիյ: Բայց փորձված է, վոր մկնդեղային նատրոնը ավելի ուժեղ է ներգործում: Բացի դա նատրոնն ավելի հեշտ է ճարել, քան բարին:

Մկների թունավորելը այնքան եժան է նստում, վոր հիշած յեղանակով և թույնով նրանց թունավորելը

դառնում է շատ ձեռնառու, քավական և ասել, վոր 100-200 կտոր թունավորած հացը արժենում է 1—2 կոպեկ, իսկ մենք վերևը տեսանք, վոր հարյուր մկներ ուտում են 10—15 փութ ցորեն, գարի և այլն:

Մկներին թունավորելու ամենից լավ ժամանակը— դա վաղ գարունն է: Այդ ժամանակ ձյունից նոր ազատված դաշտի վրա մկների բները նկատվում են շատ լավ, և բացի դա մկները, ձմեռվա վերջին սոված լինելով, ազահուլթյամբ ուտում են իրենց բներում գցած հացը և թունավորվում: Գարնանը վաղ թունավորելն ունի և այն առավելությունը, վոր այդ ժամանակ դաշտը մեծ մասամբ լինում է ազատ կամ ցանքցը նոր-նոր է միայն ծլում-մեծանում, և մկները նրանց վոչնչացնելու ժամանակ չեն ունենում: Ահա այդ շրջանում էլ պետք է նրանց կոտորել:

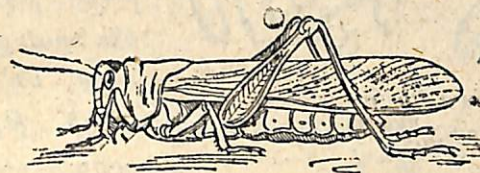
Զպետք է մոռանալ, վոր մկնդեղը ուժեղ թույն է և նրա անդգույշ գործադրումից կարող են թունավորվել թե մարդիկ և թե ընտանի կենդանիները: Ուստի մկների բները թունավորելուց հետո անհրաժեշտ է ձեռքերը սապոնով մի քանի անգամ լավ լվանալ, ձեռքերը բերնին, աչքերին չտալ և գործն ավարտելուց հետո գործադրված ամանները յեփած ջրով վողողել: Բացի դա չի կարելի թունավոր հացերը շաղ տալ դաշտում, այլ, ինչպես արդեն ասվեց, պետք է նրանց դնել նրանց բների մեջ՝ խորը, վորպեսզի արտերում արածող անասունները չուտեն թունավորված հացը և չվնասվեն: Ընդհանրապես թունավորված հացի ավելցուկը պետք է, գործն ավարտելուց հետո, վոչնչացնել—փորելով մի խոր փոս և նրա մեջն ածել և հողը 5—6 վերջով վրան տալ ու վոտքով լավ տրորել:

ՎՆԱՍԱՏՈՒ ՄԻՋԱՏՆԵՐ

3. ՄՈՐԵՆ

Դաշտերի և մասնավորապես հացահատիկների արտերի ամենից վտանգավոր և ամենից մեծ վնասներ տվողը միջատներն են, իսկ դրանց թվում բոլորին հայտնի մորեխը:

Հայաստանը, հատկապես Զանգեզուրի շրջանը լավ հիշում է 1922 թվին Պարսկաստանից մեզ մոտ թռած մորեխին: Ներկա տարում ևս մորեխի մի տեսակը՝ շիստոցերկան պակաս անհանգստություն չպատճառեց մեզ, յերբ նա նույնպես Պարսկաստանից անցավ Մեղրի, Դաշտաղյաղ և նույնիսկ Սարդարաբադի դաշտը: Յեվ միայն միահամուռ, յեռանդուն պայքարի շնորհիվ, վոր մղեց մորեխի դեմ Արտակարգ լիազորությունը իր կազմով, հեռացրեց մեզնից այն մեծ վտանգը, վոր սպառնում էր մեզ, յեթե նա — շիստոցերկան — մեծ ծավալ ստանար:

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧНОЙ АЗИИ
и Африки
Академии Наук
СССР

Նկար 3. Մորեխ ասիական:

Անհրաժեշտ է ծանոթանալ մեր դաշտերի այդ վտանգավոր միջատի՝ մորեխի կյանքի հետ—վորովհետև միայն այդ ծանոթությամբ է, վոր մենք հնարավորություն ենք ունենում նրա դեմ պայքարել և նրան հաղթել:

Մորեխը բազմանում է այն ձվերից, վոր նրա եզը դնում է հողի մեջ աշնան դեմ: Զվերն առանձին-առանձին չեն լինում դրված, այլ մոտ 100-ը մի տեղ, և դրանց՝ այդ

ե դաշտը — լինի նա արտ թե այլ կանաչ մարգագետին,
արոտավայր և այլն:

Դրանից պարզ է այն հսկայական վնասը, վոր հաս-
ցնում է մորեխը յերկրագործությանը:

Մորեխի դեմ պայքարելու ձևի և միջոցների մասին
կիսոսենք հետագա գլուխներում:

4. ՊՐՈՒՍ ԿԱՄ ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՄՈՐԵԽ

Իտալական մորեխը թռչող մորեխից շատ ավելի փոքր
է: Նրա յերկարությունը մատի հազիվ $1\frac{1}{3}$ - $2\frac{1}{5}$ -ը լինի: Նրա
ստորին թևերը կարմիր են. հենց այդ նշանով էլ նրան
կարելի յե տարբերել թռչող մորեխից: (Տես նկար 6):

Սա, մորեխի նման, ապրում է խմբերով, բայց յեր-
բեմն պատահում են և բաժան-բաժան ապրող պրուսներ:
Պրուսը ձու յե ածում ձմեռը — դարձյալ ձվապարկերի մեջ
նրանց տեղավորելով (տես նկար 4): Ձվապատյանը կազ-
մված է փրփռոտ մասսայից, վորին կպած են լինում
հողի փշրանքներ: Գարնանը ձվերից դուրս են գալիս անթև
վորդեր: Նայած յեղանակին, ձվից դուրս գալը սկսում է
մայիսի կեսից և տևում է մինչև հունիսի կեսը: Պրուսի
վորդերը, մորեխի պես, խմբերով են ապրում ու առաջ
շարժվում — բայց ավելի քիչ սերտ, քան մորեխներինը, և
նրանք մորեխների շարժման ու տեղափոխման կանոնավո-
րությունը չունեն: Դաշտ դուրս գալիս սրանք նախ և
առաջ ուտում են մոլախոտերը և հետո միայն վրա յեն
ընկնում հացաբույսերին: Քնքույշ բույսերը նրանք ուտում
են ամբողջովին. գալով աշնանացան հացին, վոր այդ
ժամանակ կոշտացած է լինում, պրուսը ուտում է
սրանց ստորին տերևները, կամ թե կրծում ցողունները

այնքան, մինչև վոր հասկերը վայր են ընկնում: Պրուսները
շատ են, մանավանդ առավոտները և իրիկվան դեմ:
Պրուսը գիշերում է բույսերի ցածի մասի վրա, այն ինչ
մորեխանման մյուս միջատները գիշերը մնում են բույսի
վերին մասի վրա: Յերբ սրանք թևավորվում են, նույնպես
թռչում են տեղից-տեղ, բայց վոչ այնքան մեծ տարածու-
թյուններ, ինչպես մորեխն է սովոր անել: Սրանք որվա
մեջ անում են հազիվ մի քանի հարյուր քայլ:

Պրուսները մորեխի նման մեծ հոտեր չեն կազմում
և լինում են համեմատաբար ավելի քիչ թվով:

5. ԹՈՉՈՒԿՆԵՐ

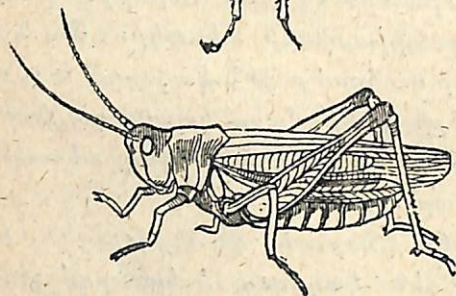
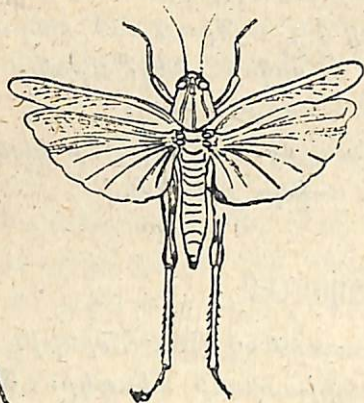
Թռչուկ կոչվում է արտաքինով թեև մորեխին շատ
նման, բայց նրանից փոքր միջատի մի տեսակը: Սրանք
ապրում են ջուկ-ջուկ, խմբեր ու հոտեր չեն կազմում և չեն
թռչում տեղից տեղ: Թևերի ցածի մասը կապտագույն է
լինում, յերբեմն կարմիր կամ վարդագույն: Դրանց տեսակ-
ներն էլ շատ են (տես նկար 6):

Թռչուկների բոլոր տեսակներն էլ վնասատու յեն, և
վորովհետև նրանք խմբեր չեն կազմում և հոտերով չեն
շարժվում առաջ, ուստի նրանք աչքի չեն ընկնում և շա-
րունակում են ջուկ-ջուկ վնասել մեր բույսերին: Թռչուկները
վորոշ տարիներում է վոր շատանում են և ահա այդ ժա-
մանակ է, վոր պետք է նրանց դեմ կռվել:

6. ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՄՈՐԵԽԻ ՅԵՎ ԹՈՉՈՒԿԻ ԴԵՄ

Մորեխի և թռչուկների դեմ պետք է պայքարը սկսել,
յերբ նրանք դեռ չեն սկսել թռչել: Բավական է, վոր
նրանք թևավորվեն, և կռիվը այլ ևս դժվարանում է,

իսկ նրանց հասցրած վնասը մեծանում: Կովի ամենից լավ շրջանը այն ժամանակն է, յերբ նրանք վտտավոր են — այսինքն յերբ նրանք դաշտում սողում են:

Նկար 6. Ցածում—մուգթևանի թռչունի վերինը՝ պրուս:

Թռչունը ուտում են թռչունավորած բույսը, — յերկու որից ստտկում են:

Դեղեր պատրաստելու յեղանակի մասին մենք կխոսենք գրքույկիս վերջում:

Թռչունավոր գրավչանյութեր: Կովի այս յեղանակն ամենից հարմարն է, յերբ մորեխը և թռչունը թռչունավորված չեն: Այստեղ վոչ գործիքներ են հարկավոր, վոչ ել սրակիչներ — ահա թե ինչու ամեն մի գյուղացի

Կովը պետք է տանել յերկու յեղանակով — քիմիական և մեքենայական: Քիմիական յեղանակն այն է, յերբ նրանց վոչնչացնում ենք այս կամ այն թույնը սրակելով:

Սրակում: Յերբ մորեխը կամ թռչունը սկսում է տեղից շարժվել — արածել — ահա այժմ նրանց ճանապարհին գտնվող բույսերը սրբակում ենք փարիզյան կանաչի կամ մկնդեղաթթու նատրոնով: Յերբ դրանից հետո մորեխն ու

կարող է ինքը գործադրել այդ միջոցը, առանց մեծ ծախքերի և կողմնակի ուժերի ոգնության:

Գրավչանյութը պատրաստում են այսպես. 400 գրամ (մի ֆունտ) մկնդեղային թթու նատրոնին կամ 800 գրամ (2 ֆունտ) փարիզյան կանաչին վերցնում են 16 կիլոգրամ (մի փութ) ալյուրի թեփ: Նատրը լուծում են, իսկ փարիզյան կանաչը խառնում են ջրի մեջ — վերցնելով այդքան դեղին 15—17 լիտր (շիշ) ջուր:

Թեփն ածում են մի տաշտի կամ կիսատակառի մեջ և նրա վրա հետդհետե լցնում հիշածս դեղի լուծույթը — փայտի կտորով լավ խառնելով թեփը, վորպեսզի նա ամբողջովին թրջվի — խոնավանա: Այս խառնուրդից ստացվում է պինդ մի մասսա — զանգված, վորը, յեթե վերցնում ես բոխ մեջ, կարելի յե լինում մղել և գունդ դարձնել: Յերբ բոխ այդ գունդը վերև — ողի մեջ են գցում, նա մաս-մաս է լինում և թափվում է չորս կողմի:

Ալյուրի թեփի տեղ կարելի յե գործածել նաև փայտի տախտակի սղոցումից ստացվող թեփը: Այս դեպքում նատրոնը պետք է թրջել տաք ջրի մեջ և ածելով թեփի վրա, խառնել: Յերկու-յերեք ժամից հետո թեփը ծծում է իր մեջ թռչունավոր լուծույթը: Տասնակեց կիլո (մեկ փութ) փայտի թեփին վերցնում են 400 գրամ: (1 ֆունտ) նատրոն և 15—17 լիտր ջուր:

Կարելի յե գործածել նաև ձիու թարմ աղը, միայն թե նրան պետք է նախապես լավ չորացնել, մաղով անց կացնել կամ ձեռքով լավ տրորել: Ձիու աղից պատրաստած գրավչանյութին պետք է խառնել նույն դեղերը, նույն քանակով, ինչ և թեփը:

Պատրաստ գրավչանյութը պետք է շաղ տալ այն հողամասի վրա, ուր մորեխ կամ թռչուն և նստած:

Շաղ տալ պետք է այնպես, ինչպես ցանում ենք սովորաբար ցորենը, գարին և այլն: Մի փորձված մարդ որահան կարող է վոչնչացնել 7—8 հեկտար տարածության վրա նստած մորեխ կամ թռչուկ: Մի հեկտարին գնում է 22—23 կիլո ալյուրի թեփ, կամ 15 կիլո փայտի թեփ և կամ 11 կիլո ձիու չոր աղբ: Մորեխն ու թռչուկը, մանավանդ, սիրում են ալյուրի թեփից պատրաստած գրավ-չանյութ ուտել: Ուտելուց 10—12 ժամ անց, նրանք սկսում են սատկել, իսկ 2—3 օրից հետո ամբողջ դաշտը փրկված է լինում մորեխից:

Ինչպես արդեն ասեցինք, մորեխի հետ կռիվը գրավ-չանյութերի գործադրությամբ շատ հարմար է: Նրան կարելի չէ շաղ տալ ամեն մի յեղանակին և ամեն մի տեղ: Թեփից պատրաստած գրավչանյութն իր ուժը պահպանում է մինչև մի շաբաթ, ձիու աղբից պատրաստածը՝ 5—6 օր, իսկ փայտի թեփինը՝ մինչև 10 օր:

Յեթե այս կամ այն պատճառով անհնար է յեղել մորեխին և թռչուկին թունավորել, այդ դեպքում դիմում են կռիվ ուրիշ՝ մեքենայական յեղանակին:

Դա կայանում է նրանում, վոր մորեխի առաջ-շարժման ուղղությամբ, նրանից առաջ — պատրաստում են — փորում են — առուներ 70 սանտիմետր խորությամբ և 50 սանտիմետր լայնությամբ: Յերբ մորեխը շարժվում է առաջ, նա ընկնում է այդ առուների մեջ, ուր և ավելներով, վոտքով, փայտերով, տախտակներով նրանց կոտորում են: Մորեխի հոտերի առաջ դնում են փայտե վահաններ, դրանց ոգնությամբ առաջ շարժվող մորեխի գնալու ուղղությունը փոխում ենք այնպես, վոր պեսզի նրանք ընկնեն փորած առուների մեջ, ուր և նրանց կոտորում ենք:

Կարելի չէ մորեխի հոտը նաև այրել. դա այն ժամանակ, յերբ նա գիշերը կանգ է առնում դաշտում քնելու: Այդ դեպքում մորեխով բռնված տարածության վրա շաղ են տալիս ծղնոտ կամ չոր խոտ, վրան նավթ են ածում և վառում: Կրակի բոցերի մեջ մորեխը վոչնչանում է: Այս միջոցին սակայն պետք է դիմել շատ զգուշ, վորպեսզի դրանից մեծ հրդեհ չպատահի և վնասներ չհասնեն:

Յեթե այսպես հեշտ է մորեխի հետ կռիվը, նա սակայն դժվարանում է, յերբ մորեխը գտնվում է իր թռչելու հասակում: Վերջին դեպքում նույնպես գործ են ածում ավելներ, հատուկ գլաններ, տախտակներ և այլն: Այս կռիվը և թանգ է նստում և շատ մարդ պահանջում:

Մորեխն իր ձվապարկերը դնում է բլուրների կողերին, խամ կամ ամուր հողերի մեջ: Վարած հողի վրա նա ձուլի դնում: Յերբեմն կարելի չէ լինում ձվապարկերը վոչնչացնել գութաններով վարելով այն տեղերը, ուր նա ձուլ չէ դրել — մանավանդ յեթե հողը վարած է լինում աշնանը: Մեծաքանակ մորեխի հետ կռիվը այնքան լուրջ է և այնքան մեծ ծախքեր պահանջող, վոր այդ կռիվը տանում է ինքը Հողժողկոմատը իր հատուկ ապարատի միջոցով, վորը կոչվում է Ա.Բ.Գ.: Այս կազմակերպությունն ունի իր մեքենաները, գործիքները, դեղերը և կռվող հրահանգչական կազմը:

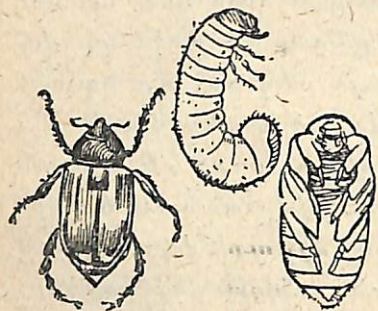
Պետք է միայն իր ժամանակին իմաց տալ Հողժողկոմատին, յեթե տեսնում ենք մի տեղ մորեխի ձվապարկեր, կամ ձվից նոր-նոր դուրս յեկող վորդեր:

Ինչ կասկած, վոր պայքարի ժամանակ ամբողջ գյուղացիութունը ամեն կերպ պետք է ոգնի պայքարող կազմակերպությունը, լավ հիշելով, վոր այդպիսով ոգնում է ինքն իրեն և ազատվում է այն մեծ վնասներից, վորը հասցնելու յեն նրա արտերին մորեխները՝ իրենց զանազան տեսակներով:

7. ՆԱԾԻ ԲՁԵՂ

Հացի բզեզի անուանը կրում են բազմաթիվ բզեզներ, վորոնք վնասում են մեր հացաբույսերին. բայց իսկական վնասատուն, վորը վորոշ տարիներում հսկայական վնասներ են հասցնում մեր արտերին—նա իր արտաքինով և գույնով տարբերվում է իրեն նման մյուս բզեզներից:

Հացի բզեզը համեմատաբար փոքրիկ բզեզ է. նրա վորը սև կանաչավուն գույն ունի. կուրծքը նույնպես սև ու կանաչ է, իսկ թևերի յերեսի կողմը դեղին-կարմրավուն է սև պտտերով առաջին կողմից, իսկ նրա յեղրները սև շերտով (տես նկար 7.):

Նկար 7. Սև բզեզ, Ձախից՝ բզեզը, մեջ տեղում՝ նրա վորդը, աջից՝ նրա հարսնյակը:

Հացի բզեզն իր իսկական դարգացմանն է հասնում յերկրորդ տարում, դրա համար ել միայն յերկրորդ տարումն է, վոր նա աչքի յե ընկնում և զգալի վնաս հասցնում մեր արտերին:

Նրա յերևան գալը կախված է գարնան յեղանակներից. տարի յե լինում, յերբ նա շուտ է յերևում, տարի յե

լինում, վոր փոքր ինչ ուշանում է նրա յերևան գալը: Համենայն դեպս նրա թռչելը լինում է հունիսի և հուլիսի մեջերին:

Յերբ հացի բզեզը շուտ է յերևում, նա սկզբում սիգ խոտի վրա յե նստում, և հենց վոր աշնանացան և գարնան ցորենները սկսվում են լցվել, հասկակալել, նա սիգ խոտից անցնում է ցորեններին և մյուս հացաբույսերի վրա:

Յերբնա հացի բզեզն ախճան է ուշանում, վոր աշուրայի (տարեկան) ցողունները հասնելով բարձրանում են, այդ դեպքում նա անցնում է մատղաշ գարնանացան ցորենների վրա:

Այս բզեզը սիրում է ուտել դեռ ևս չհասած և փափուկ հատիկները: Սրանց ծծելով ել նա հասցնում է մեղայն մեծ վնասը:

Մի բզեզ կարող է ուտել 8—9 կիլո հատիկ, և վորովհետև ուտելուս նա գետին է թափում մեծ թվով հատիկներ, ուտի ամեն մի բզեզի տված վնասը հասնում է մոտ 10 կիլո հատիկի:

Սրանից պարզ է, թե այն տարիներում, յերբ դրանք մեծ թվով են յերևում, ինչքան մեծ վնաս են պատճառում մեր արտերին և բերքին: Հացի բզեզն ամենից ավելի շուրժուն, ուրեմն և վնասաբեր է որվա տաք ժամերին: Գիշերները նա հացաբույսերի վրայից իջնում է ցած և, կուշ գալով, պահվում է հողի կտորների, նրա փշրանքների մեջ:

Յերևալուց յերկու շաբաթ հետո հացի բզեզները սկսում են զուգավորվել, վորից հետո ձվեր են դնում: Ձվերը նրանք դնում են այն արտի մեջ, ուր վոր գտնվում են: Մեծ մասամբ դա լինում է գարնանացան արտերում, նրա հարսնյակը ապրում է հողի մեջ, անցնում է յերկու ձմեռ և միայն 22-յերորդ ամսում նա դառնում է վորդ (տես նկար 7): Սա կերակրվում է փթած հողով և արմատների փշուրներով՝ առանց առանձին վնաս տալու: Նայած յեղանակին և հողի խոնավությանը, նա ապրում է նրա մեջ 5—20 սանտիմետր խորը:

Վնասում է մեր հացին ինքը բզեզը, յերբ նա լիովին կազմակերպված է. անա դրա վրա յե պետք է դարձնենք մեր ուշադրությունը:

Նրանց վոչնչացնել կարելի չե ամենից հեշտ՝ ձեռքով ժողովելով կամ թե հատուկ մանր ուռկաններով բռնելով:

Ուռկանը պատրաստում են այսպես, հաստ յերկաթալարից կոլոր ողակ են շինում, վոլորում մոտավորապես 30—40 սանտիմետր տրամագծով. յերկաթալարի ծայրերը ծռելով, փաթաթում են իրարու և դրան ամրացնում են փայտե մի կոթ: Յերկաթալարի ողակին կարում են 50—70 սանտիմետր խորություն ունեցող կտավ, և ահա այդ ուռկանով բռնում են բզեզները և, վոտի տակ գցելով, տրորում:

Վորպեսզի իզուր տեղը արտը վոտներով չտրորենք, լավ ե ունենալ յերկար պարան և յերկու հոգով՝ մեկը մի ծայրից, մյուսը մյուս — սկսել արտի մի գլխից և առաջ գնալ, պարանը անցնելով արտի հացի ցողունների վրայից: Վախեցած բզեզները առաջ են գնում և այդպիսով բոլորը ժողովվում են արտի մի գլխում: Ահա այստեղ թակարդներով նրանց բռնում են և թափ տալիս ջրով լի դուլի մեջ, վորի մեջ մի քիչ նավթ պետք ե լցնել:

Վորպես պայքարի նախազգուշական միջոց — ամենից լավն ե վոչնչացնել այդ բզեզի ձվերն ու հարսնյակները: Ղրանով մենք վոչնչացրած ենք լինում մոտ ապագայում դուրս յեկող տասնյակ և հարյուր հազարավոր բզեզներ: Իսկ դա կարելի չե անել աշնան հերկ անելով: Գութանի վարից և հողը շուռ գալուց սատկում և ճխվում են ահագին քանակությամբ ձվեր ու հարսնյակներ: Կովի այդ յեղանակին պետք ե դիմել մանավանդ այն արտերում, ուր գարնանացան հացահատիկներ են ցանված և ուր այդ բզեզների մեծ մասը պահված ե լինում ու ձմեռելու համար պատրաստված:

Յեվ վորովհետև այդ բզեզների կյանքը կապված ե հացահատիկների մշակության հետ, ուստի և խելացի ցանք-

սաշրջանի միջոցով ևս զգալի կերպով քչանում ե դրանց թիվը: Այդ միջոցին պետք ե դիմել այնտեղ, ուր կանոնավոր ցանքսաշրջան չկա և հացից հետո սովորություն ե արտը դարձյալ հացաբույս ցանել:

Ինչպես ասեցինք սկզբում, մեր արտերում պատահում են հացին փասող բզեզների նաև ուրիշ տեսակներ, վորոնց կյանքն ու նրանց դեմ պայքարը նույնն են, ինչպես և հացի բզեզին:

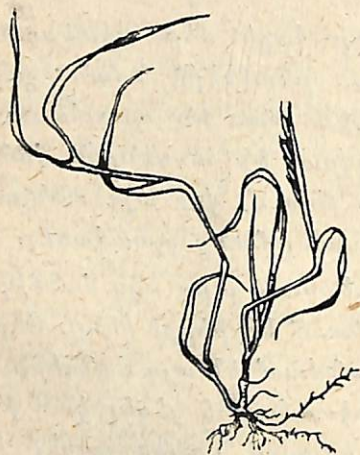
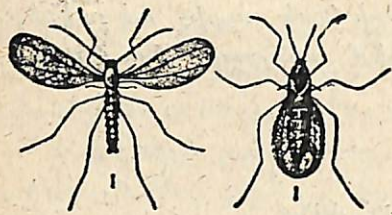
8. ՀԵՍՍԵՆՅԱՆ ՃԱՆՃ

Լինում են տարիներ, յերբ հացի մեր արտերում, հացաբույսերի վրա յերևում են մոծակների նման, շատ փոքրիկ ճանճեր, վորոնք ահագին փսսս են պատճառում մեր բերքին: Այդ ճանճերը կոչվում են հեսսենյան ճանճեր. ուղղակի անհավատալի յե թվում, վոր այդ աննշան միջատները կարող են այդքան ավերմունք պատճառել:

Ճշտված ե, վոր այն տարիներում, յերբ այդ ճանճերը շատ են լինում, նրանք վոչնչացնում են բերքի կեսը: Յերբ դիտում ես այն արտերին, ուր գտնվում են այդ ճանճերը — թվում ե թե արտը կամ կարկտահար ե յեղել կամ թե անասունների կողմից ուժեղ կերպով վոտնահարվել ե: Այն ինչ դա այդ փոքր մուգ-մոխրագույն կամ շեկ ճանճի (տես նկար 8) ավերածության արդյունքն ե:

Ամառվա մեջ, այդ ճանճը տալիս ե յերկու սերունդ, իսկ յերբեմն նույնիսկ յերեք-չորս: Առաջին սերունդը թռչում ե ապրիլին, վերջինը՝ ոգոստոսին և սեպտեմբերի առաջին կիսին: Ամենից շատ փսսս սովորները հենց այդ սերունդներն են՝ գարնան և աշնան սերունդները:

Հետսենյան ճանճը հարձակվում է ինչպես գարնանացան, նույնպես և աշնանացան հացաբույսերի վրա: Նրա տված վնասը կախված է մի շարք պայմաններից, այն է՝ բույսի հասակից, ճանճերի վորդերի թվից, հացի տեսակից և բույսի դարգացման ու սնման ընդհանուր պայմաններից:

Նկար 8. Հետսենյան ճանճ: Վերևը դեպի ձախ՝ վորձը, դեպի աջ՝ եզր: Որտեղ մեծացրած: Նկարների տակի գծերը ցույց են տալիս ճանճի բնական յերկարությունը: Յաժում Հետսենյան ճանճի բույսին պատճառած վնասը, վորի հետևանքով բույսը հասկ չի տալիս:

վորձնաճան, իսկ յիթն նա վնասի և հացահատիկը, յերբ—

Մանավանդ մեծ է նրա հասցրած վնասը, յերբ նա հարձակվում է մատղաշ հացաբույսի գլխավոր ցողունի վրա: Այդ դեպքում բույսի կողմնակի ցողունները այլ ևս չեն կարողանում զարգանալ, հասկեր տալ (տես նկար 8.):

Յեթե այդ ճանճը վնասել է հացաբույսի բոլոր ճյուղերն, այդ դեպքում բույսը բոլորովին վորձնաճանում է: Յեթե նա կերել է աշնանացան ցորենի աշնանը բսած մատաղ ցողունները — դրա հետևանքով վորձնաճանում են վնասված ցողուններն ու շատ անգամ ամբողջ թուփը:

Սկզբում, յերբ ճանճը վնասել է մատղաշ, նոր դուրս յեկած բույսին, սա արտաքինով թվում է թե առողջ է, բայց հետո ցողունները հետզհետե սկսում են դեղնել և

սա արդեն մեծ ցողուն է գցել — այդ դեպքում ցողունը շարունակում է զարգանալ: Բայց վնասված տեղերում յերևում են մուգ պուտեր. այդ դեպքերում ցողունը կախ է ընկնում, ծովում է, և վերջ է վրջո վորձնաճանում է: Սրա կախ ընկնելը տեղի յե ունենում սովորաբար հունիսին, յերբ վնասատուն հարսնյակ է դարձած լինում: Ահա հիմա յե, վոր արտը արորածի կամ կարկուտ խփածի տեսք է ունենում:

Հետսենյան ճանճից հացաբույսերից ամենից շատ վնասվում են գարնանացան ցորենները, մանավանդ սրանց կարծր տեսակները: Յեղել են դեպքեր, յերբ վնասը հասել է բերքի քառասուն տոկոսին:

Հացին վնասում է վորձ թե ինքը ճանճը, այլ նրանից առաջացած վորդը. դա փոքրիկ, սպիտակավուն, անվուտ մի վորդ է, վորն ուտում է բույսին՝ նրա ցողունները: Հետսենյան ճանճը ձու յե դնում հացաբույսերի տերևների վրա: Չորսից մինչև յոթն որվա մեջ ձվերից դուրս են գալիս դեղնա-վարդագույն վորդեր: Նրանք սողում են տերևների վրայով և մտնում են նրանց մեջ և այստեղ, կպչելով ցողունին, ծծում են նրա միջի նյութը:

Վորդը հետզհետե զարգանալով սպիտակ-կաթնաճան դույն է ստանում: Նա այժմ ապրում է բույսի արմատամերձ տերևների յետևում: 30 — 35 որից հետո վորդը կերպարանավորվում — հարսնյակ է դառնում: Յեվ այսպես ճանճի ածած ձվերից մինչև սրանց հասունանալն ու միջատ դառնալը տևում է մեկ ու կես ամիս:

Հետսենյան ճանճի դեմ զանազան թույններով կամ այլ միջոցներով կռվելն անհնար է: Պայքարի բոլոր յեղանակները միայն նախազգուշական են: Դրանք կուլ տուր-տես տեսակաճ միջոցներ են, վորոնց մասին կխոսենք վերջում:

Մենք տեսանք, վոր այդ ճանճերն ամենից ավելի հարձակվում են նորատի ցանքների վրա—յերբ նրանք նոր-նոր ծլել ու հողի միջից դուրս են յեկել: Դրանք ե, վոր ամենից շատ վնասվում են ճանճերից և զրկվում սպասելիք բերքից: Դրա համար ել պետք ե աշնանացանը շատ շուտ՝ ոգոստոսին չանել, այլ սեպտեմբերի յերկրորդ կեսին—յերբ ճանճերի ուժեղ թռչումը, վորը լինում ե ոգոստոսին, արդեն վերջացած լինի և նրանք ուտելու համար նորատի ցանքներ չգտնեն: Այդ պատճառով ել վորոշակի ասել թե յերբ պետք ե աշնանացան անել—դժվար ե: Դա կախված ե տարբեր տեղերի կլիմայական և վոռոգման պայմաններից: Համենայն դեպս մի բանը հաստատ ե և դրա վրա յե, վոր պետք ե կենտրոնացնել ուշադրությունը—դա նա յե, վոր հնար յեղածին չափ պետք ե ուշացնել աշնանացանը այն հաշվով, վորպեսզի արտում սեպտեմբերին բաժ հացահատիկ չլինի —այլ բույսն ընկնի հոկտեմբերի սկզբներին: Իսկ դա հնարավոր ե Հայաստանում ամեն տեղ—սկսած Թալինի, Կոտայքի, Ալափարսի շրջաններից մինչև Լենինականի, Բարանայի, Իջևանի և Գորիսի շրջաններն, ուր աշնանացանը կարելի յե անել սեպտեմբերի առաջին կեսից մինչև հոկտեմբեր 10—15-ը: Այդ դեպքում ցորենը կբսնի սեպտեմբերի յերկրորդ կեսից մինչև հոկտեմբեր ամսի յերկրորդ կեսը, յերբ հասսենյան ճանճերի թռչումն արդեն ավարտված կլինի:

Պայքարի մյուս միջոցը կայանում ե նրանում, վոր, թե աշնանացանի և թե գարնանացանի հունձից անմիջապես հետո պետք կլինի խոզանները խորը վարել: Դրանով մենք, հնձած հացի արմատներից վեր նստած ճանճերի հարսնյակներին, արմատները վարելով խորը հողի մեջ,

այլ ևս անհնար կդարձնենք դուրս գալ հողի միջիցև նրանք տեղն ու տեղը կսատկեն:

Գյուղատնտեսական տեսակետից գերադասելի յե հետևյալը. հունձն անելուց հետո իսկույն արտի հողը բազմախովի գութաններով յերկու-յերեք մատ խորությամբ շուռ տալ—«կճպել», իսկ իսկական վարն անել սեպտեմբերի սկզբին: Նախնական այդ սաղը վարն ունենում ե այն հետևանքը, վոր նախ հողը դառնում ե ավելի փերրուն ու փափուկ, և նրան հետո խոր վարելը հեշտանում ե, և ապա հնձի ժամանակ արտում թափած հացահատիկները այդ միջոցին միահամուռ բռնում են և մի ամիս կամ ավելի անց իսկական վարի ժամանակ նրանք հերկվում են հողի մեջ:

Այս ինքնաթափ հատիկներից կամ այլ բույսերի սերմերից բաժ բույսերի վրա սովորաբար ժողովվում են հեսսենյան ճանճերը, այդտեղ ձու են ածում և հետագայում, յերբ նրանց հողի մեջ խորը վարում ենք—դրանով ել վոչնչացնում ենք թե նրանց ձվերը և թե ձվերից առաջացած վորդերը:

Ընդհանրապես դիտված ե, վոր հեսսենյան ճանճերից ամենից շատ վնասվում են գարնանացանի բույսերը քան աշնանացանի, ուստի այն տեղերում, ուր այդ ճանճերը շատ են, այդ շրջաններում ցանքների մեծ մասը պիտի անել աշնանացան:

9. ՇՎԵԴԱԿԱՆ ՃԱՆՃ

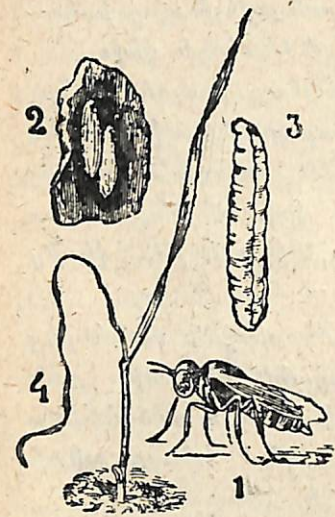
Մեր ցանքներին վնասող մի ուրիշ ճանճ ել կա, վորը կոչվում և շվեդական ճանճ: Նա հեսսենյան ճանճից փոքր ե և նման ե մեզ այնքան ծանոթ մղմիղին, վորը շոգ որերին մարդուս աչք ու քիթն ե մտնում, խայթում և անյերևութանում: Սա փայլուն սև գույն ունի (տես

նկար 9)։ Ամառվա ընթացքում սա ևս տալիս է մի քանի սերունդ։ Սրանից դուրս յեկած վորդերը վնասում են բոլոր հացահատիկներին, բացի կորեկից։

Շվեդական ճանճերի առաջին մասսայական թռիչքը լինում է մայիսի սկզբին, յերբեմն ապրիլին — յերբ գարնանացան հացը նոր-նոր սկսում է թփակալել։ Յերկրորդ հարձակումը ընկնում է հացի հասկակալելիս, և յերբ գարին, տարեկանն ու վարսակը սկսում են լցվել, մեջ բռնել։ Դրանից հետո այդ ճանճերը նվազում են, քչանում,

վորովհետև նրանք ամառային շոգերը չեն տանում։ Սեպտեմբերին, հենց վոր աշնանացանը սկսում է ծլել ու գետնի յերեսից մի քանի մատ բարձրանում է, շվեդական ճանճերը նորից յերևում են։

Այս ճանճի մանր վորդերը, նստելով նորատի ցանքսի տերևների ու ցողունների վրա, իսկ հետո՝ նաև հասկերի վրա, ուտում են դրանց որեցոր, վորով և փչացնում են ցանքսը և նրան բերքից զրկում։ Սկզբում վորդը նստում է բույսի յերկրորդ, ավելի քնքուշ տերևի վրա, հետո նա անցնում է ցողունին ու մտնելով նրա մեջ, ուտում է սրա փափուկ մասերը։

Նկար 9. Շվեդական ճանճ։ Թվանշանները ցույց են տալիս՝ 1 — հասկավոր միջատը, 2. Ձվերը, 3 — վորդը, 4. Ֆնասված բույսը։

Դրանից յերկրորդ տերևը, վնասվելով, չի մեծանում, այլ թառամում է, դեղնում և կախ է ընկնում (տես նկար 9)։ Այս վնասներից ել կարելի չէ իմանալ արդյո՞ք արտում շվեդական ճանճն է, թե մի ուրիշ վնասատու։

Յերբ գարին ու վարսակը սկսում են կաթնաման դառնալ — այսինքն, յերբ նրանց հատիկները դեռ ևս փափուկ են և հուպ տալիս, կարծես մեջը թանձր կաթ լինի լցրած, ահա այդ շրջանում շվեդական ճանճը սիրում է մտնել հասկերի մեջ կամ նստել նրանց վրա և ուտել այդ փափուկ միջուկը։ Յեվ վորքան յերկարատև է լինում հատիկների կաթնային այս դրությունը, այնքան մեծ վնաս են տալիս ճանճի վորդերը։ Յեվ քանի վոր լեռնային, ցուրտ շրջաններում հացահատիկների այս դրությունը ավելի յերկարատև է լինում, քան տաք դաշտում, ուստի այս շրջաններում ել շվեդական ճանճն ամենից շատ է վնասում հացահատիկներին։

Շվեդական ճանճն ամենից շատ վնասում է գարնանացան ցորենին։ Այդ վնասը յերբեմն հասնում է 50 տոկոսի։ Վարսակը (խրխուկ) ցորենից շատ է թփակալում, դրա համար ել նրա կրած վնասը ցորենից քիչ է լինում — մոտ 20 տոկոս, իսկ վորովհետև գարին ավելի ուժեղ է թփակալում, շվեդական ճանճից կրած սրա վնասը 10 տոկոսից չի անցնում։ Պատահում են դեպքեր, յերբ աշնանացան ցորենն ու տարեկանը վնասվում են — առաջինը 50 տոկոսով, իսկ յերկրորդ 30—35 տոկոսով։

Այս ճանճի վորդերը (ծիտուկ) ձմեռում են աշնանացան ցորենների վրա, ուր նրանք զարգանում են սկսած սեպտեմբերից։

Պայքարի միջոցները նույնն են, ինչ և հետսենյան ճանճերինը։ Գլխավորը դա աշնանացանի ցանքսի ժամանակը փոփոխելուն է կայանում մի կողմից, աշնան հերկ անելում՝ մյուս, իսկ ինքն իրեն թափած ու բուսած հատիկների վորջնացումը՝ վարի միջոցով — կովի յերրորդ միջոցն է։

Շվեդական ճանճը դաշտերում թռչում է ամբողջ աշունը, և ձվեր դնել նա կարող է միայն, յերբ վորոշ տաքություն կա: Յեթե հոկտեմբեր-նոյեմբերը ցուրտ են լինում, նա ձու դնելը հետաձգում է գարնանը: Հենց դրանով էլ պետք է բացատրել, թե ինչու ուշ ցանած աշնանացանն ավելի յե փսայթում, քան համեմատաբար ավել շուտ ցանածները:

Գալով գարնանացաններին—ավելի ձեռնտու յե դրանց ցանքսը շուտ սկսել, վորպեսզի, յերբ նրանք լավ զարգացած լինեն, ճանճի վորդերը չկարողանան նրանց այնպիսի հեշտությամբ փսայթել: Շուտ ցանած հացը շուտ էլ հասնում է և ճանճերի ամառային մասսայական փսայթից նա ազատվում է:

Շվեդական ճանճի վորդերը, ինչպես արդեն ասվեց, ձմեռում են բույսերի վրա, դրա համար էլ արտում թափած և ինքն իրեն բուսած հացն ու խոտերը պետք է վարել, հողի տակն անել: Դրանով այս ճանճի վորդերի 95 տոկոսը հնար է լինում վոչնչացնել, այն ինչ, յեթե վարն անում ենք գարնանը, մենք վոչնչացնում ենք սրանց հազիվ 40 տոկոսը:

Կովի միջոցներից մեկն է նաև հացի դիմացկուն տեսակների ընտրությունը և հողի լավ մշակությունը: Այս վերջինով մենք ստանում ենք առողջ բույս—վորը դիմանում է վորդերի հարձակումներին:

Թե վոր տեսակներն են ավելի դիմացկուն—դրանց մասին պետք է հոգ տանեն շրջանում յեղած փորձադաշտերը: Գյուղատնտես մասնագետները, վորոնց խորհրդին պետք է դիմեն շրջանի գյուղացիները:

10. ԿԱՆԱԶ ԱԶՔԱՆԻ ՃԱՆՃ

Այսպես է կոչվում ճանճերի մի տեսակը, վորը հասնյան և շվեդական ճանճերի պես մեր հացահատիկների մյուս աչքի ընկնող փսայթուն է համարվում:

Սա վերև հիշածս յերկու տեսակ ճանճերից ավելի մեծ է, գույնը բաց դեղնագույն է, աչքերը կանաչ և սիրուն (տես նկար 10): Սրանք էլ ահագին փսայթներ են պատճառում թե գարնանացան և թե աշնանացան հացին: Այդ փսայթ հաճախ հասնում է 30—40 տոկոսի:

Ամսվա մեջ կանաչ-աչքանին տալիս յե յերկու տեսակը, Ձմեռը, մյուս ճանճերի պես, նրա վորդը անցնում է աշնանացան հացի ցողունների վրա: Դրանք սա շվեդական ճանճից մի յերկու շաբաթ ավելի ուշ է յերեվում և շուտով էլ գարու ու գարնանացան ցորենի վերին տերևների վրա ձու յե ածում:

Հենց այդ ժամանակ էլ, սովորաբար, այդ բույսերի ցողուններն են առաջանում, վորոնց և ուտում է վորդը: Հետո, յերբ բույսը մեծանում է, կանաչ-աչքանու վորդը մտնում է ցողունի մեջ, կրծում է նրան, ապա այդտեղից նա անցնում է իրեն՝ հասկին և ուտում է սրա փափուկ հատիկները:

Նկար 10. Կանաչ-աչքանի ճանճը: Աչքի գարու ցողունը հասկի ծնկի մոտ — ճանճի կերած տեղը:

Յեթե գարնանացանը շուտ է արված, հասկը այնուամենայնիվ դուրս է գալիս համեմատաբար քիչ փսայթած և

նրա վրա յերևում են վորդի թողած և կերած հետքերը (տես նկար 10), իսկ ուշ ցանածները հասկեր չեն կաշողանում գցել, իսկ յեթե գցում ել են—շատ քիչ:

Կանաչ-աչքանի ճանճի յերկրորդ սերունդը թռչում և հուլիսին: Այս ճանճերը միանգամից ձվեր չեն դնում, այլ նախ փնտրում են ծածուկ տեղեր և պահվում են դրանցում: Ոգոստոսին նրանք նորից յերևում են դաշտերում, և հիմա յե, վոր ձվեր են ածում—սկզբում թափած ու բուսած բույսերի վրա, իսկ հետո աշնանացանի:

Կանաչ-աչքանիների տված վնասը կախված է նրանից, թե բույսերն իրենց վրի հասակումն են վնասվել: Շուտ ցանած գարնան ցորենն ու գարին կորցնում են բերքի 40 տոկոսը, իսկ ավելի ուշ ցանածները—մինչև 75 տոկոս, իսկ յերբեմն ավելի շատ:

Կովի միջոցներից մեկը—համեմատաբար ամենից ազդեցիկը—դա ցանքը իր ժամանակին կատարելն է—այն է՝ հնար յեղածին չափ շուտ ցանելը: Աշնան ցանքը պետք է կատարել վոչ շատ շուտ—ոգոստոսին և վոչ ել շատ ուշ՝ հոկտեմբերի վերջին, նոյեմբերին, այլ սեպտեմբերի յերկրորդ կեսից մինչև հոկտեմբերի յերկրորդ կեսը—համաձայն փորձնական դաշտերի տված ցուցմունքների: Դրանով միայն կարելի յե լինում փրկել ցանքները կանաչ-աչքանու տված խոշոր վնասներից:

Սրանք աշնանը նոր բուսած բույսերի վրա մեծ թվով ձու յեն ածում, և յերբ մենք այդ բույսերը վարում ենք, հողի տակն ենք անում—դրանով մեծ թվով ձվեր և վորդեր ենք վոչնչացնում: Այսպես ահա աշնան հերկը հանդիսանում է կանաչ-աչքանիների դեմ մղվող կովի մյուս կարևոր միջոցը:

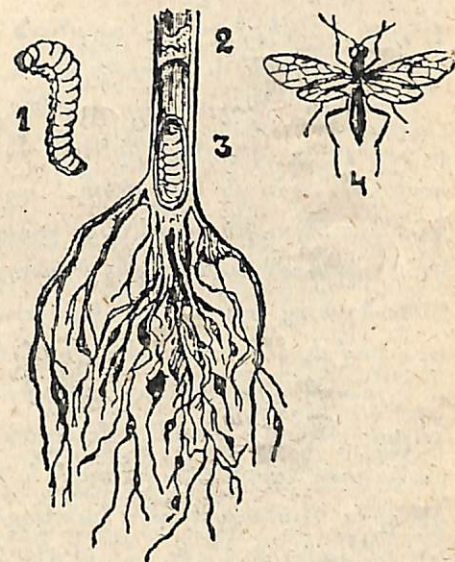
Ինչպես տեսնում ենք, թե շվեդական, թե հեսանյաճ և թե կանաչ-աչքանի ճանճերի դեմ կովելու միջոցները միևնույնն են—ցանքը հարմարեցնելով միջին ժամանակներին, վոչնչացնելով արտերում դուրս յեկած բույսերը և խոտը հերկ կատարելու միջոցով: Սրանցով մենք կարող ենք պաշտպանել մեր դաշտերը վերև նկարագրած յերեք վնասատուների մեզ հասցրած խոշոր վնասներից:

11 ՀԱՅԻ ՍՂՈՑԱՐԱՐ

Հացի սղոցարար միջատը, վորն իր կազմով նման է սովորական կրետին, ամեն տարի մեր արտերին հասցնում է զգալի վնաս, վորը հասնում է 5 տոկոսի: Դա նշանակում է, վոր մեր սպասած հացի բերքի ամեն մի 100 կիլոյից 5 կիլոն զոհվում է այդ միջատին:

Այն ինչ, յերբ ծանոթանում ենք սղոցարարի կյանքի պայմաններին, տեսնում ենք, վոր նրա դեմ կովելն անհամեմատ ավելի հեշտ է, քան վերև նկարագրած ճանճերի դեմ:

Հացի սղոցարարն ունի չորս թափանցիկ թևեր, մարմնի վրա, փորի առաջ կա մի բարակ գոտի: Նրա գույնը սև է, իսկ փորին յերկու գույգ դեղին ողակներ (տես նկար 11) ունի:

Նկար 11. Հացի սղոցարարի թվանշանները ցույց են տալիս—1 վորդը, 2—վորդից վերև գտնված խցանը, 3—վորդի ձմեռելու բուռը—կտրված, 4. Հասած սղոցարարը: Նկատ մեծացրած:

Հետաքրքիրն այն է, վոր ինքը սղոցարար միջատը չէ, վոր փնասում է մեր հացին, այլ նրանից առաջացած վորդերն են փնասում: Դաշտում հասակն առած սղոցարարներն յերևում են, յերբ աշուրան (տարեկան) սկսում է հասկ գցել: Սկզբում նրանք տեղավորվում են աշնանացանի վրա, իսկ հետո դրանցից անցնում են գարնանացաններին: Ձուածելու նպատակով եզր ընտրում է ամենից հաստ ցողունները և իր ձվատարի սուր ծայրով ծակում, անցը է բացում ցողունի խողովակի մեջ, մտնում է այնտեղ և այդտեղ էլ նա դնում է իր ձվերը:

Ամենից առաջ նա ձու յե ածում աշուրայի (տարեկան) ցողունների մեջ, հետո՝ աշնան ցորենի և գարնան գարու և, վերջապես, գարնան ցորենների:

Վարսակի ու կորեկի ցողուններին նա մոտ չի գալիս: Հացի սղոցարարը ամենից առաջ գրավվում է այն բույսերով, վորոնք իրենց հասկավորման շրջանումն են գտնվում—հասկ են սկսում գցել: Յեվ վորովհետև տարեկանն ու գարին ցորենից շուտ են հասկակալում, նրանց վրա միջատն ավելի քիչ է նստում, վորովհետև այդ ժամանակ նրանք արդեն հասկակալած վերջացած են լինում և դրանով էլ մասամբ փրկվում են:

Հացի սղոցարարի վորդերը կերակրվում են ցողունի ներսի քնքռոյ մասերով: Կրծելով ցողունը, նրանք աստիճանաբար ցած են իջնում և հասնում են ճյուղավորման կապին: Ճանապարհին հանդիպող կապերը նրանք կրծում են և սողում ցած: Հացերն հասնելու շրջանում նրանց աջողվում է հասնել ցողունի հիմքին: Այստեղ, ճյուղավորման կապից անմիջապես վեր, նրանք պատրաստվում են ձմեռելու, ըստ վորում լինում են իրենց համար հարմար տեղ (տես նկար 11):

Սղոցարալի վորդերի շնորհիվ փչացած ցողունները այնպես հեշտ են ջարդվում, վոր, կարծես, մեկը նրանց սղոցած լինի: Յեվ դա առաջանում է նրանից, վոր նրանք իրենց համար ձմեռային բնակարան շինելիս, կրծում են ցողունը ողակաձև:

Այն արտերը, ուր մեծ թվով սղոցարարներ են յեղել, իսկույն աչքի յեն ընկնում իրենց մեծաքանակ կտորված կամ ջարդված ցողուններով, դաշտը, թվում, է թե, կարկտահարված լինի:

Վորդը, մնալով իր բնակարանում, այստեղ էլ ձմեռում է, իսկ գարնանը նա դառնում է հառուցած միջատ:

Յեթե սղոցարարների շնորհիվ փնասված ցողունները ամբողջովին չեն փչանում, սակայն ելի նրանք խիստ տարբերվում են առողջ և վողջ ցողուններից, քանի վոր փնասված ցողունը զարգանում է թույլ, նա թառամում, նվազում է և ժամանակից շուտ դեղնում: Նրանից դուրս յեկած հասկերն ևս լինում են վտիտ և տալիս են թեթև, չմսնած հատիկներ—կորցնելով իրենց բնական քաշից 10—30 տոկոսը:

Յեթե հաշվենք, վոր դրանից հատիկը 10—15 տոկոսով թեթև է լինում և 10—30 տոկոսով էլ թափվում են ու փչանում հատիկները, կտեսնենք, վոր հացի սղոցարարների տված վնասը, ճիշտ վոր, խոշոր է:

Բացի դա, հենց ցողունը ինքը, վորի մեջ բուռն են դրել սղոցարարների վորդերը, նա վորպես անասունների կեր անպետք է, քանի վոր նա լինում է թե՛ ծամծամված, վորդնոտած, և թե՛ մասամբ փտած: Իսկ գալով հնձելուն—սղոցարարներով փչացած արտի ծղոտները դժվար է լինում հնձել, վորովհետև նրանք խճճված են լինում, ջար-

դոտված և նրանցից անկարելի յե լինում կանոնավոր խրճեր կապել:

Մենք տեսանք, վոր սղոցարարի վորդերը ձմեռում են ցողունի ստորին մասում, թփակալման ծնկի վերևում: հենց դրանով ել հեշտանում ե նրանց դեմ պայքարը: Բավական ե վոր հացը հնձելուց անմիջապես հետո արտը իր վրայի ծղնոտով (խոզանը) գութաններով խորը հերկենք և նրանց հողի մեջ թաղենք: Բազմաթիվ փորձերը ցույց են տվել, վոր 20 սանտիմետր խորը վարած արտում 70 տոկոսով վոչնչանում են սղոցարարների վորդերը:

Բացի հացի սղոցարարից—չոր դաշտերում պատահում են նաև սև սղոցարարներ: Արտաքինով նրանք նման են հացի սղոցարարին այն տարբերությամբ, վոր սրանց փորի վրա դեղին ողակներ չեն լինում: Գալով սրանց կյանքի պայմաններին, դա սովորական սղոցարարի կյանքից վոչնչով չի վանազանվում:

12 ՁՄԵՌԱՅԻՆ ՎՈՐԴ ԿԱՍ ԹՐԹՈՒՌ

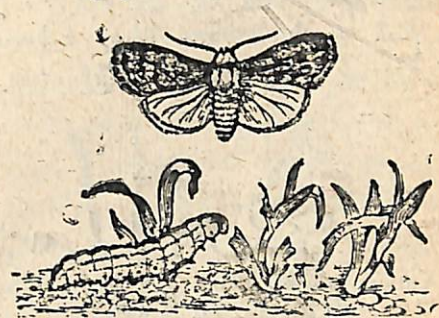
«Ձմեռվա վորդ» անվան տակ այս թիթեռ (սա ձմեռվա կվիճի վորդից առաջացած թիթեռ ե) հայտնի յե ամենքին: Դա և հասկանալի յե շնորհիվ այն խոշոր վնասների, վոր նա հասցնում ե վոչ միայն հացի արտերին, այլ և բամբակենուն և կուլտուրական ուրիշ բույսերին:

Ձմեռային կվիճը—գիշերվա թիթեռ ե, ինքը փոքր, մուգ կարմրագույն կամ կարմրավուն—մոխրագույն, առաջին թևերի վրա խայտաբղետ պուտեքով և շերտերով (տես նկար 12): Յամաք ու չոր տեղերում ձմեռային կվիճը տալիս յե յերկու սերունդ:

Նրա վորդը ձմեռում ե, մտնելով հողի մեջ վարի ամբողջ խորությամբ: Գարնանը նա բարձրանում ե վեր

և մոտենում ե հողի յերեսին և հենց այստեղ ել դառնում ե հարսնյակ: Յերկու շաբթից հետո հարսնյակներից դուրս են գալիս խայտաբղետ թիթեռներ: Դա լինում ե մոտավորապես մայիսի մեջերքին: Սրանք մինչև հունիսի վերջը թռչում են, և ամենից շատ լինում են հունիսի միջին օրերում:

Հարսնյակից դուրս գալուց մի քանի օր հետո թիթեռները գուգավորվում են և ձվեր են դնում: Ամեն մի եգ դնում ե մինչև 200 ձու՝ մեծ մասամբ արտերի միջնակներում մոլախոտերի վրա: Նրանք իրենց ձվերը դնում են մեծ մասամբ պատուտակների և փշաբույսերի վրա (տես նկար 13):

Հինգից—տասնևմեկ օր հետո նրանց ձվերից դուրս են գալիս վորդեր, վորոնք սկզբում ապրում են հենց այդ բույսերի վրա, ծակոտելով նրանց տերևները:

Ավելի ուշ՝ վորդերը ցած են սողում դեպի բույսերի արմատները և ցերեկները պահվում են հողի կծիկների ու կոշտերի մեջ:

Յերրորդ շապիկը փոխելուց հետո—վորդերն իրենց կյանքն անցնում են գետնի մեջ—ցերեկները մնալով հողի մեջ, իսկ գիշերները դուրս են գալիս կեր փնտրելու (տես նկար 13): Ահա այդ ժամանակ ել նրանք մոլախոտերի վրայից անցնում են կուլտուրական բույսերի վրա—հասցնելով նրանց անագին վնասներ: Նախ նրանք ուտում են

տերևները, ծակոտում են նրանց, հետո անցնում են ծաղիկներին ցողուններին և ընդհանրապես բույսի բոլոր կանաչ թարմ մասերին: Դրանից վնասված բույսերի առողջ զարգացումը կանգ է առնում, նրանք թուլանում են, նվազում, ծալվում և, վերջի վերջո, արմատի վրա չորանում են: Սա տեղի յե ունենում հենց վոր արգեն մեծացած վորդը սկսում է կրծել բույսի ստորին արմատին մոտ գտնված մասերը՝ ցողունը, իսկ յե բեմն կրծում է նույն իսկ արմատապուղների և կարտոֆելի գետնից վեր գտնված հաստ և նյութալից միջուկը:

Նկար 13. Աջից պատատուկ, վորի տերևները ծածկել են ձմեռային վորդը. աջից — ձմեռային վորդը իր բնի մեջ, յե վորդերի հարանյակ դառնալը:

յե բույս-յերեք ամսից հետո դուրս են գալիս և վիճի յե բույսի սերունդի թիթեռները: Ինչպես արգեն ասվեց, այդ թիթեռները ձու յեն ածում արտերում յեղած, նրանց միջանցքներում բուսած մոլախոտերի վրա, այսինքն այն տեղերում, վորոնք մեծ մասամբ հատկացվում են աշնանացանի համար: Ոգոստոսին, սեպտեմբերի սկզբներին

Ձմեռային վորդի վնասները ամենից ավելի զգալի յեն լինում յե գիպտացորենի, կորեկի, ծխախոտի և բամբակի վերաբերմամբ:

Ձմեռային կվիճի վորդի յե բույսերի վնասը մոտ կես մասնաչափ է, նա փայլուն է, մուգ-մոխրա-կանաչագույն, մեջքին, ըստ յե կայնքի, ունի յերեք մույգ յերան (տես նկ. 12):

Հուլիսի կեսից սկսվում

դուրս են գալիս դրանց վորդերը, վորոնք սկզբում կերակրվում են արտերի մոլախոտերով, իսկ հետո նաև նոր ցանած աշնանացանի բույսերով: Նրանց լավումը շարունակվում է ամբողջ աշուն մինչև սառնամանիքներ ընկնելը:

Ահա սրանց — այս վորդերին է, վոր անվանում ենք ձմեռվա վորդեր:

Այս վորդերն ունեն իրենց թշնամիները, վորոնք իրենց հերթին ուտում են դրանց: Այդ թշնամիներից են՝ կաշաղակները, փեռ թռչունը (թթի դուշ), սարյակները, ագռավները և այլն:

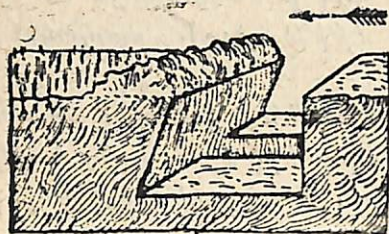
Վորդերը դրանցից բացի ունեն և իրենց պարագիտները, վորոնք ապրում են այս վորդերի վրա՝ սրանց հաշվին:

Պայծառի միջոցները: Սրանց դեմ պայքարելու յեղանակները շատ են և տարբեր: Նախ և առաջ անհրաժեշտ է արտերում վոչնչացնել նրանց վրա կամ նրանց արանքներում, միջնակներում, սահմանաշերտերում բուսող բոլոր տեսակի ավելորդ, վնասակար խոտերը, մոլախոտերը, վորովհետև, ինչպես տեսանք, սկզբի շրջանում սրանց վրա յե վոր նստում են և դրանցով է վոր կերակրվում են:

Ապա ավելի հասարակ միջոցներից մեկն է մի արտից մյուս արտը բաժանող սահմանով գութանով խորը ակոս բացելը: Դրանով մենք արգելք ենք հանդիսանում, վոր պեսզի վարակված արտից վորդն անցնի հարևան՝ չվարակված արտը:

Ակոսը պետք է բացել աշնան, վոր գութանը հողը վրա տա վարակված արտի կողմը, իսկ չվարակված արտի կողմից լինի գութանի ուղղահայաց կտրվածքը: Այս կտրվածքը պետք է լինի 20—25 սանտիմետր խորությամբ, սա թույլ չի տալիս, վոր վորդը իջնի ակոսով և ուղղահայաց

կտրվածքով բարձրանա չվարակված ալտը: Այս աղոսի հատակում մի քանի տեղ լավ ե փորել 30—40 սանտիմետր խորությամբ փոսեր: Վորդերն, ընկնելով աղոսի մեջ, սողում են նրա վրայով և ընկնում են հիշածս փոսերի մեջ, ուր նրանց հեշտ ե տասնյակներով վոչնչացնել, վոսքերով տրորելով (տես նկար 14) նրանց:

Նկար 14. Արգելակ—աղոս: Մեջքը ցույց ե տալիս՝ ինչ ուղղությամբ ե շարժվում ձմեռային վորդը:

Նաև արտերում թունավոր գրավչանյութեր շաղ տալը, ինչպես դա անում ենք մորեխի դեմ պայքարելիս:

Ինչ վերաբերում ե դրանց թիթեռներին վոչնչացնելուն, դա անում են դաշտում փոքրիկ 1—1½ մետր բարձրությամբ փայտերի վրա փոքր տաշտեր կամ ամաններ ամրացնելով, ուր և լցնում են փոքր ինչ դոշաք՝ կես ու կես ջրի հետ խառը և մեջը գցում են մի կտոր թթվախմոր, վորից այս լուծույթը սկսում ե յեփ գալ և հոտ արձակել: Թիթեռները, գրավված հոտից, գալիս են ամանին մոտ և, ընկնելով ջրի մեջ, խեղդվում են:

Այդպիսի տաշտեր կամ ամաններ դնել պետք ե, յերբ դաշտում նկատվում ե այդ թիթեռների մասսայական թռիչքը: Այդ դեպքում հեկտարին մի տաշտ բավական ե:

Տաշտի մեջ խեղդված թրթուռները սատկելուց հետո պետք ե հանել և լուծվածքը նորոգել:

Տուլայի նահանգում 350 այգալիսի տաշտերի մեջ հաշիվել ե խեղդել 900 հազար թիթեռ, վորոնց կեսը եգեր եյին: Յեթե այդքան թիթեռները կենդանի մնային, ձու ածեյին, դրանցից դուրս կգային 70 միլիոն վորդեր, վորոնք հազար հեկտարից ավելի ցանքս, բառիս բուն մտքով, վոչնչացրած կլինեյին:

13 ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՏՐԱՍԵԼ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻՆ ՎՈՉՆՉԱՑՆՈՂ ԴԵՂԵՐԸ

Դաշտային բույսերը սրսկելու, թունավոր գրավչանյութեր պատրաստելու համար գործադրում են հետևյալ թունավոր դեղերը— 1—փարիզյան կանաչ, 2—մկնդեղաթ վոստային նատր, 3—սպիտակ մկնդեղ և 4—ծծաբաածխածին:

1 Փարիզյան կանաչը գործադրվում ե սրսկելու համար: Դա ջրի մեջ չլուծվող, բաց-կանաչագույն, ծանր մի փոշի յե: Անխառնուրդ փարիզյան կանաչի գործադրությունից—սրսկումից—բույսերի քնքուշ մասերն այրվածքներ են ստանում: Դրանից խուսափելու նպատակով փարիզյան կանաչին, գործադրությունից առաջ, խառնում են սրա յերկու յերեք քաշով նոր հանգցրած կիր: Կիրն այն առավելությունն ունի, վոր նա վոչ միայն թույլ չի տալիս, վոր սրսկած բույսերն այրվածքներ ստանան, այլ և նա ոգնում ե, վոր դեղը—փարիզյան-կանաչը, լավ կպչի բույսին: Բացի դա, դրա խառնուրդով սրսկելիս հեշտ ե իմացվում, թե վո՞ր բույսերն են սրսկված և վո՞րոնք չեն սրսկված:

Փարիզյան կանաչը շատ թունավոր է, ուստի նրան գործադրելիս պետք է զգուշ լինել — այն է կշռելիս, գործադրելիս ուշք պետք է դարձնել, վոր նրա փոշին չմանի սրակողի աչքերի, քթի և բերնի մեջ: Յերեխաներին, կենդանիներին թույլ չպետք է տալ նրան մոտենալ: Կանաչը պետք է պահել հեռու տեղ — առանձին, վորպեսզի նրա հետ անփորձ մարդիկ գործ չունենան — չխառնեն:

Փարիզյան կանաչի լուծույթ պատրաստելիս անհրաժեշտ է փոշին լավ արորել սանդղի մեջ, վրան փոքր ինչ ջուր սրսկելով: Այդպիսով ստացվում է խմորանման մի մասսա: Յեթե այդպես չարվի, այլ ուղղակի ջրի մեջ թափենք — այդ դեպքում փոշին ջրի մեջ գեղեր է կազմում, ջրի յերեսն է յեղնում և նրան խառնել ջրին դժվար է լինում: Ջրի մեջ թափած կանաչը պետք է պղտորվի և շուտով ամանի տակը նստի: Կանաչին խառնում են նոր և չհանգցրած կիր: Այդ նպատակով գոծ են ածում ամենից լավ կիրը, կտորներով, բոլորովին սպիտակ, և այնպիսին, վորը արորելիս, թվա թե յուզոտ է: Կիրը պետք է սկզբում բացել փոքր քանակության ջրի մեջ: Յերբ կիրն արդեն բացված կլինի, աժամ միայն նրա վրա լցնում են 12 լիտր ջուր և լավ խառնում: Ստացվում է, այսպես անվանված «կրի կաթ», վորը պետք է քամել — մաղով կամ քսակի միջով անցնել, վորպեսզի նրա մեջ գտնված ավազը, քարերը և այլ խառնուրդները հեռացրած լինեն: Դրանից հետո այդ կրաջուրը խառնում ենք փարիզյան կանաչի հետ՝ տակառի կամ մի մեծ տաշտի մեջ:

Փարիզյան կանաչ պատրաստելու ամբողջ աշխատանքը կատարվում է այսպես. մինչև կրի պատրաստ լինելը, պատրաստում ենք փարիզյան կանաչը: Հետո կանաչը, ինչքան վոր մեզ պետք է, բացում ենք ջրի մեջ, ամբողջ

ժամանակ նրան խառնելով և յեղած գնդերը լուծելով ջրի մեջ, և յերբ կանաչը պատրաստ է, նոր միայն նրա մեջ ածում ենք կրաջուրը:

Կանաչի և կրի այս խառնուրդին սովորաբար ավելացնում են փոքր ինչ դոշաբ (մաթ) կամ ալյուրի շփոթ: Սա անում են այն նպատակով, վորպեսզի խառնուրդը գործադրելիս — սրսկելիս լավ կպչի բույսի տերևներին և ապա, վորպեսզի կանաչը շուտով սրսկիչի կամ տակառի տակը չնստի: Տասնևյերկու լիտր լուծույթի մեջ ածելու յե մի բաժակ դոշաբ, իսկ ալյուր խառնելիս՝ 100 գրամ ալյուրից շինած շփոթ: Սա լուծույթի մեջ պետք է ածել կրաջուր խառնելուց առաջ:

Այն ջուրը, վորը գործադրել ենք կանաչը բացելու, կրաջուր պատրաստելու, ալյուրի շփոթ շինելու վրա — այդ բոլոր ջուրը մտնելու յե մեզ անհրաժեշտ ջրի ընդհանուր հաշվի մեջ — այսինքն, յեթե մեզ լուծույթ պատրաստելու համար հարկավոր է, ասենք, 300 լիտր ջուր, այդ 300 լիտրից ել գործ ենք ածելու ջուրը թե կիրը բացելու, թե կանաչը բացելու և թե ալյուրի շփոթը բացելու համար, այնպես, վոր ընդհանուր հաշվով մենք գործադրած լինենք 300 լիտր ջուր:

Նայած թե ինչ բույս ենք սրսկելու — լուծույթը պատրաստվում է այս կամ այն ամբողթյան. որինակ, յեթե բույսերը ջահել են և քնքուշ — այդ դեպքում 240 լիտր (շիշ) ջրին պետք է վերցնել 200 գրամ փարիզյան կանաչ, 600 գրամ կիր: Ավելի մեծացած և կոշտացած բույսերի համար պատրաստում են ավելի թունդ լուծույթ — այն է 240 լիտր ջրին խառնում են 300 — 400 գրամ կանաչ և $1\frac{1}{2}$ կիլո կիր և այլն:

Մորեխի կամ պրուսի վորդերը վոչնչացնելու համար, լուծույթի թնդությունը փոփոխելու յենք՝ նայած վորդերի հասակին: Յերկրորդ և յերրորդ շապիկը փոխած վորդերի համար վերցնելու յե 300 լիտր ջրին մի կիլո կանաչ, չոր-րորդ շապիկը փոխածների համար՝ 300 լիտր ջրին խառ-նում են 2 կիլո կանաչ, իսկ կիրը յերկու դեպքերումս ել վերցնելու յե յերկու անգամ ավելի, քան կանաչ ենք վերցրել:

Փարիզյան կանաչի լուծույթը գործադրվում է նաև կրծող միջատների դեմ պայքարելիս: Այս միջատ-ները հենց վոր ուտում են արդեն թուխավորված բույսի տերևները — վորոշ ժամանակից հետո իրենք ևս թուխա-վորվում, սառկում են:

Այդ լուծույթով կարելի յե վոչնչացնել բանջարանոցի բույսերը, ծառերը — յեթե նրանց տերևները կրծում են միջատները:

2. Մկնդեղաթթու նատրոն: Սա գործադրվում է մորեխի, պրուսի, թուչուկների, բզեզների դեմ կռվելիս: Նույն այդ դեղը գործադրվում է մորեխի և մկների դեմ պայքարելու համար գրավչանյութեր պատրաստելիս:

Մորեխի դեմ կռվելիս, սովորաբար նատրոնը գործա-դրում են վայրենի բույսերը սրսկելիս, վորովհետև նա-տրոնը, ինչպես ցույց են ավել փորձերը, այրում է բույ-սերը: Սրսկելու համար վերցնում են 800 — 1600 գրամ նատրոն 300 լիտր ջրին: Սրանով սրսկում են մորեխի առաջ գնալու ճանապարհին ընկած այն բույսերը, վորոն-ցով մորեխը կերակրվելու յե: Մկնդեղաթթու նատրոնը ուժեղ թույն է, վորից պետք է զգուշ մնալ:

3. Սպիտակ մկնդեղ և ծծմբաածխածին: Սպիտակ մկնդեղը գործ է ածվում մկների համար գրավ-

չանյութեր պատրաստելիս: Ծծմբաածխածինը գործադրվում է առնետների վոչնչացնելու նպատակով: Սրան սրսկելիս չպետք է մոռանալ, վոր 1-ին, սրա գոլորշին շատ թունա-վորե և 2-րդ, վոր նա հեշտ պայթում է:

14. ԿՈՎԻ ԿՈՒՆՏՈՒՐ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Կուլտուրական մեր բույսերին վնասող կենդանիների դեմ կարելի յե կռվել զանազան միջոցներով — այն է՝ նրանց այս կամ այն թույնով թունավորելով, փոսեր, խրամատներ փորելով կամ վոտքերով տրորելով և այլն:

Սակայն, կռվի ամենագլխավոր միջոցն այն է, վոր մենք արգելենք նրան բազմանալը. պետք է այնպես անել, վորպեսզի նրանք դաշտում բազմանալու հնարավորու-թյուններ չունենան:

Ահա դրա մեջն են կայանում կռվի կուլտուր-տնտեսա-կան միջոցները: Այստեղ այլ ևս հարկավոր չեն գա վոչ զանազան թույները և վոչ ել սրսկիչ մեքենաներն ու գործիքները, այլ ամբողջ գործը կայանում է նրա մեջ, վորպեսզի մենք խնամք տանենք մեր դաշտի, արտի, ցանքսի ու շաղիբ մշակության վրա:

Դրանք կայանում են հետևյալներում.

1. Կռվել մուլախոտերի դեմ: Մուլախոտերը ապ-րելու տեղ և կերակուր են տալիս վնասատուների մեծ մասին: Ձմեռային կվիճը և կվիճների մյուս աեսակները, մարգագետնի թիթեռ — դրանք բոլորն ել ապրում են մու-լախոտերի մեջ, այնտեղ ձվեր են ածում և սերունդը բազմացնում: Վորքան մի արտում կամ այգում շատ մու-լախոտեր կան — այնքան վարգանում ու կերակրվում են վնասատուները:

Իսկ յեթե վնասատուները մեծ թվով բազմանում են և այլ ևս չեն կարողանում բավարարվել արտում յեղած մոլախոտերով, նրանք այդտեղից անցնում են մեր կուլտուրական բույսերի վրա: Դրա համար ել, կռվելով մոլախոտերի դեմ, վոչնչացնելով նրանց, մենք դրանով կռվում ենք միաժամանակ իրենց՝ վնասատուների դեմ:

2. Արտը հնձելուց հետո նրա մեջ մնում են բազմաթիվ խոտեր, իսկ դրանցից թափված սերմերը մինչև աշուն ժամանակ են ունենում ծլել, դուրս գալ արտի վրա և կերակուր դառնալ վնասատուներին. այստեղ նրանք ձու յեն ածում, բազմանում են և հետո, անցնելով աշնանացանի վրա, վնասում են նրան: Ահա թե ինչու անհրաժեշտ է վոչնչացնել այդ թափթփուկները՝ հնձի վերջը բազմախոտ գութաններով հերկելով հողը և թափթփուկները հողի մեջ տալ:

3. Ցանքսի ժամկետներն ու յեղանակները: Հեսսենյան և շվեդական ճանճերի կյանքի նկարագրությունից մենք տեսանք, թե ինչ մեծ նշանակություն ունի վնասատուների դեմ կռվելիս, գտնել իր ժամանակին արվելիք ցանքի ճիշտ ժամկետը: Աշնանացան անելու միջին ժամկետը — պետք է համարել վոչ շատ վաղ-ոգոստոսին կամ սեպտեմբերի սկզբին և վոչ ել շատ ուշ՝ այն է հոկտեմբերի յերկրորդ կեսին կամ նոյեմբերին, այլ սեպտեմբերի յերկրորդ կեսից մինչև հոկտեմբերի առաջին կեսը, այս ժամանակ արած ցանքը փրկում է արտերը այդ ճանճերի հասցրած վնասից: Նույնը կարելի յե ասել նաև գարնանացանի մասին: Յեվ ահա, յերբ մենք մեր ցանքսը այնպես ենք դասավորում, վոր նա չընկնի այդ վնասատուների մասսայորեն ձու ածելու շրջանում —

դրանով ել մենք մեր բերքը դրանց հարձակումներից փրկում ենք:

4. Բույսերի տեսակների ընտրությունը նմանապես ահագին նշանակություն ունի: Մեր կուլտուրական բույսերի մեջ կան այնպիսի տեսակներ, վորոնք շատ են յենթարկվում վնասատուներին, և կան այնպիսիները, վորոնք դիմացկուն են և կամ թե վնասատուն նրանց վրա չի հարձակվում, նրանց չի ուտում: Այսպես, որինակ, ցորենի կարծր տեսակներին շվեդական ճանճն ավելի յե վնասում, քան նրա փափուկ տեսակներին: Հեսսենյան ճանճը, ընդհակառակը, վնասում է ցորենի փափուկ տեսակներին: Դրանից հետևում է, վոր այն տեղերում, ուր հացին վնասում է շվեդական ճանճը — այդ շրջաններում պետք է ցանել ցորենի փափուկ, փխրուն տեսակները, իսկ այն տեղերում, ուր հեսսենյան ճանճերը շատ են, ցանելու յե ցորենի ամուր, կարծր տեսակները — այսինքն աշնանացան ցորենի՝ տեղ ցանելու յե գարնանացան ցորեն:

5. Կանոնավոր ցանքսաշրջանը ուժեղ կերպով խանգարում է մի քանի տեսակ վնասատուների բազմամանալուն: Մի քանի տեսակ վնասատուներ ապրում են իրենց սիրած բույսերի վրա, և ընդհակառակը նրանք չեն սիրում ուրիշ տեսակ բույսեր: Ցանքսաշրջանը պետք է այնպես հարմարացնել, վորպեսզի, փոխելով բույսը, հնար չտալ վնասատուին կերակրվել իր սիրած բույսերով: Այսպես, որինակ, ցողունային կվիճը վնասում է ցորենին, պես, որինակ, ցողունային կվիճը վնասում է գարուն, վարսակին, աշուրային, և նա չի վնասում կորեկի և յեզիպտացորենի արտերին: Պարզ է, վոր, յեթե ցանքսաշրջանի մեջ մենք մտցնենք վերջին տեսակ բույսերը — կվիճը, չունենալով իր սիրած կերակուրը, այլ ևս

չի վնասի նրանց և հետզհետե նրա թիվը կպակասի և կվոչնչանա ինքը:

6. Վարի խորությունն ու ժամանակը ևս ահագին նշանակութիւն ունի պայքարի գործում: Ձմեռնամուտին գութանով խորը արած հերկը վոչնչացնում ե ցողունակեր կվիճին, իսկ խոզանի շուտ վարը—մահ ե հետսենյան ճանճերին: Յերբ մենք նկարագրում եյինք այս կամ այն վնասատուին, ցույց եյինք տալիս, թե դրանցից վո՞րին կարելի յե վոչնչացնել վարելու այս կամ այն յեղանակով, և ճիշտ, վոր գրեթե բոլոր վնասատուների դեմ կարելի յե վորոշ չափով կռվել վարի այս կամ այն յեղանակն ու ժամանակն ընտրելով և դրան գործադրելով:

7. Պարարտացումը ևս ոգնում ե վնասատուների դեմ մեր մղած պայքարում: Ուժեղ, առողջ բույսն ավելի հեշտ ե դիմանում վնասատուի հարձակմանը, քան թույլ ու հիվանդ բույսը, նա այնքան շուտ ել չի յենթարկվու վնասատուի տված վնասներին: Յեվ վորովհետև հողի լավ պարարտացումով մենք առողջ ու ուժեղ բույսեր ենք ստանում, դրա համար ել աշխատելու յենք մեր ձեռքն ունեցած բոլոր միջոցներով պարարտացնել մեր արտերը, թե վնասատուների վնասին քիչ յենթարկվելու և թե մեր բերքն ավելացնելու համար:

Բոլոր վերև հիշածները ապացուցում են, վոր կուտուր-տնտեսական միջոցները իսկի ել առանձին դժվար ու բարդ միջոցներ չեն, վորը չկարողանա մեր յերկրագործը գործադրել իր արտում:

Դրանց բոլորի նպատակն ե իր ժամանակին ցանքս անել, իր ժամանակին ձմեռնամուտ հերկ անել, վարել խոզանը և այլն, և թույլ չտալ վորպեսդի արտում մոլա-

խոտեր բուսնեն: Դրանք բոլորն ել հողը մշակելու հիմնական կանոններն են:

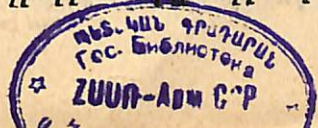
Վնասատուների դեմ կռվելու հիմնական կանոնն ե լավ խնամել արտը, և հենց վոր արտում, կուտուրական բույսերի վրա յերևացին նույնիսկ աննշան վնասներ, անհրաժեշտ ե իսկույն զննել, թե ով ե վնաս տվողը, ինչիցն ե վնասը: Յեթե գյուղացին այդ բանը ինքը չի կարող անել կամ գտնել, թող նա դիմի գյուղատնտեսին:

Պետք ե մի բան աչքի առաջ ունենալ. այդ այն ե, վոր վնասատուների դեմ կռվելն ավելի հեշտ ե, յերբ նրանք քիչ են, չեն բազմացել: Չպետք ե սպասել մինչև վոր վնասատուներն այնքան շատանան, վոր վնասեն մեր բերքի կեսը: Պետք ե նաև իմանալ, վոր յեթե այս տարի վնասատուները քիչ են, հաջորդ տարի նրանց թիվը մեծանալու յե և վնասն ել լինելու յե մեծ: Ուստի կռիվը պետք ե սկսել հենց այս տարում:

Իսկ վոր գլխավորն ե, չպետք ե կարծել, արհամարհել, ասելով թե ճանճերն ու բզեզներն ի՞նչ բան են, վոր վնաս տան մեզ: Հազարավոր որինակներով մենք գիտենք, թե ինչքան թանկ են նստում դրանք մեր գյուղացուն: Նույնիսկ համեմատաբար լավ համարված տարում, հազարավոր ցենտներ հաց ու բերք, փոխանակ գյուղացու ամբարն ընկնելու, գործադրվում ե վնասատուների կողմից վորպես նրանց կեր:

Յեթե մեզ հաջողվի այդ վնասատուների կեսը վոչնչացնել — դրանով մենք մեծ աջողութիւն ձեռք բերած կլինենք և մեր բերքը միանգամից կավելացնենք:

Վնասատուների դեմ կռվելը շատ մեծ միջոցներ չի պահանջում: Ուստի այդ կռիվ համար ծախսած ամեն մի կոպեկը գյուղացուն կբերի ուրբիների ոգուտ, ուրբիներ,

վոր ամեն տարի նրանից տանում են մեր դաշտերի վնասատուները:

15. ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԴԵՍ ԿՈՒՎԸ ՊԵՏՔ Ե ՏԱՆԵԼ ՄԻԱՏԵՂ

Վնասատուների դեմ պայքարելիս չպետք գործել ջուլ-ջուլ, բաժան-բաժան: Լավ արդյունքներ են ստացվում միայն այն դեպքերում, յերբ կռիվը միահամուռ է, միասին: Յեթե, ասենք, մեկը, կսկսի կռվել, իսկ նրա հարևանը վոչ — դրանից բան չի դուրս գա, վորովհետև հարևանի արտից վնասատուն կգա, կմտնի իր այգին, իր պարտեզը: Ուստի կռիվը պետք է կազմակերպել գեղովին, ամբողջ հասարակությամբ:

Կռվել ամբողջ հասարակության ուժերով անհրաժեշտ է վոչ միայն նրա համար, վոր վնասատուները կվոչնչանան նաև հարևան բոլոր արտերում, այլ և նրա համար, վոր մի տնտես, մի գյուղացի չի կարող կամ նրան դժվար կլինի թույն գտնել, գնել, նա միջոց չի ունենա ձեռք բերելու սրսկիչներ և այլն, իսկ ամբողջ հասարակության միջոցներով դա անհամեմատ ավելի հեշտ կլինի:

Յերբ վնասատու երևալու մասին Հողժողովումս գրում ու հայտնում է ամբողջ հասարակության անունից գյուղ-խորհուրդի նախագահը կամ գյուղատնտեսը, այդ դեպքում մասնագետն իր դեղերով ու մեքենաներով իսկույն գալիս է, իմանալով, վոր նրան տեղերում կոգնի ամբողջ գյուղը, հասարակությունը, վոր վնասը մեծ է և պետք է իսկույն նրա դեմն առնել, պայքարել:

16. ՊԱՅՔԱՐԸ ՊԵՏՔ Ե ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵՆ ԿՈՒՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մենք տեսանք, վոր վնասատուների դեմ կռվելը շատ էլ բարդ գործ չէ — յեթե միայն նա տարվում է կազմա-

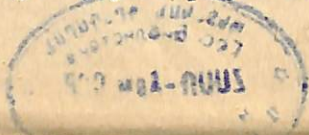
կերպված և հրասլարակ է գալիս ինքնագործնեյությունը: Ասեցինք, վոր պետք է միշտ հետևել, գննել, ուշադիր լինել, յերբ արտերում յերևան են գալիս այս կամ այն վնասատուները և, հենց վոր նկատեցինք նրանց, սկսած է իսկույն և յեթ սկսել կազմակերպված կռիվ մղել նրանց դեմ: Մենք տեսնում ենք, վոր հենց իրենք վնասատուները վնասում են մեզ կոլեկտիվ կերպով — մասսաներով հարձակվելով մեր ցանքսի վրա. դրա համար էլ նրանց դեմ կռվել պետք է կոլեկտիվ և մասսայորեն:

Յեթե վնասատուներն այնքան հսկայական վնասներ են տալիս մեզ — և հարյուր դեպքից 95 դեպքում նրանք հաղթում են մեզ, դա պետք է բացատրել նրանով, վոր մեր գյուղը դեռ ևս անկազմակերպ է, բաժան-բաժան: Գյուղացին իր թշնամուն նկատում է միայն այն ժամանակ, յերբ սա վոչնչացրել, վերջացրել է նրա բերքի կեսը:

Այդպես եր մեր գյուղն առաջ, բայց սրանից հետո նա այլևս այդպես մնալ չի կարող, մանավանդ կոլ-խոզները:

Կոլխոզում չկա «իմը» և «քոնը», իմ արտը և քո արտը: Ամեն մի հասկ, վորը վոչնչացնում է վնասատուն — վնաս է ամբողջ կոլեկտիվի ամբարին: Կոլխոզն իրավունք չունի ասել. «Դա իմս չի. ջհաննամը վոր կփչանա», և կամ. «տեսնենք, կարելի յե այս վնասը մեզ չի հասնի»: Վերջապես, կոլխոզում միշտ էլ կարելի յե գտնել և՛ հարկավոր ուժեր, և՛ միջոցներ վնասատուների դեմ կռվելու համար:

Ահա թե ինչու կրկնակի ամօթ և խայտառակություն է այն կոլխոզի համար, վորը միջոցներ ձեռք չի առնում կռվելու իր հողերում յերևցած վնասատուների դեմ: Ամեն մի կոլխոզ վնասատուների դեմ կռիվ տանելիս, սկսած է որինակ ծառայի բոլոր հարևան գյուղերի համար: Կոլխոզը

պետք է գործով ապացուցի, վոր այնտեղ, ուր կա կոլեկտիվ միութիւն և կազմակերպչական ձևեր—այնտեղ փաստատուներէց նա չի վախենալու, չի նահանջելու:

Այլեւի մեծ ամօթ նաև այն կոլխոզին, վորը իր հերթին չի գնա ոգնելու հարևան գյուղերին և չի կազմակերպի նրանցում բերքը՝ փաստատուներէց պաշտպանելու գործը: Ձե՛ վոր փաստատուները համար սահմաններ չկան: Առնետները, մորեխը, ձմեռային կվիճը փաստում են վոչ թե մի գյուղ կամ մի շրջան, այլ ամբողջ գավառը, յերբեմն և մի ամբողջ յերկիր: Դրա համար ել ամեն մի փաստաւոր—այսպես ասած, ամբողջ պետութեան թշնամին է: Յեթե այս չեն հասկանում յետամնաց, անհատ գյուղացիները, սա պետք է իմանան կոլխոզի բոլոր անդամները և ըստ այնմ դիմեն պայքարի:

Պետք է այս ել շեշտենք, վոր կոլխոզներն ունեն կովելու ավելի կատարելագործված միջոցներ, ուստի նրանք փաստատուները դեմ կռիվը կարող են տանել շատ ավելի աջող, քան անհատ գյուղական տնտեսութեանները: Յեթե ձեռքի սրակիչով որական կարելի յե թունավորել մոտ մի հեկտար, ձիաքարչ սրակիչը որական կարելի 10 — 12 հեկտար, իսկ մոտորային—(տրակտորի) սրակիչը ել ավելի շատ—նրանով, յեթե նրան միացնենք մեծ սրակիչներ, մի որում կարելի յե սրակել ամբողջ մարզագետիններ հարյուրավոր հեկտար տարածութեամբ:

Կոլխոզների մեծ մասը ունի այդ մեքենաները, իսկ յեթե չունեն, նրանք պետք է դրանցով դիմեն, քանի վոր նրանք մեր մեքենայացված խոշոր տնտեսութեաններն են, մեր համայնացրած սեկտորը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Եջ
Ի՞նչպես պաշտպանենք մեր բերքը	3
1. Առնետներ	5
2. Մկներ	12
3. Մորեխ	17
4. Պրուս կամ իտալական մորեխ	20
5. Թռչուկներ	21
6. Ինչպես կովել մորեխի և թռչուկի դեմ	21
7. Հացի բզեզ	26
8. Հետսենյան ճանճ	29
9. Շվեդական ճանճ	33
10. Կանաչ-աչքանի ճանճ	37
11. Հացի սղոցարար	39
12. Ձմեռային վորդ կամ թրթուռ	42
13. Ի՞նչպես պատրաստել փաստատուներին վոչնչացնող դեղերը	47
14. Կովի կուլտուր-տնտեսական միջոցները	51
15. Վնասատուների դեմ կռիվը պետք է տանել միատեղ	56
16. Պայքարը պետք է կազմակերպեն կոլտնտեսութեանները	56

301

ՊԱՀԱՆՋԵՑԵՔ
ՄԵՐ ԳՐԱՑՈՒՑԱԿԸ, ՎՈՐ
ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ Ե ՁՐԻ.
ԴԻՄԵԼ՝ Москва, Никольская, 10.
ЦЕНТРИЗДАТ.

<< Ազգային գրադարան

NL0288407

16 400

8561

17767

31-1

101

С.А. 10. 6

Н. ПЛАВИЛЬЩИКОВ
В защиту урожая
(перев. с русск.)

На армянском языке

632

7-21

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, центр, Никольская, 10.